

FASCICULUS  
EPISTOLARUM SITZINGERIANARUM  
XXI  
EX SCRINIIS  
GEORGII CHRISTIANI JOANNIS  
NUNC PRIMUM EDITARUM.

Facit auctoritas viri, cujus prudentiam in his rebus sequi constitutum est, *Clar. Kremeri*, ut commentario de Cancellariis Bipontinis absoluto adjungam fasciculum epistolarum, quas vel a *Sitzingero* Cancellario ad diversos, vel ab his ad illum datas b. avus meus *G.C. Joannis* quondam in tabulario Neoburgico reperit atque curate descripsit. Quas igitur ille satis dignas existimavit, quæ cum aliis ineditis ederentur, eas nunc seorsim exhibere consultum videtur, uti sic aliqua certe opellæ meæ accedat dignitas Edimus autem illas plerasque, prouti avi observationibus illustratæ fuerunt, præterquam quod I, IIII & XVI nostris notulis auximus, ceteras vero, quas ille non tetigerat, reliquimus & nos ob otii inopiam, quod quidem æqui bonique faciant lectores velim.



I.  
ULRICI SITZINGERI

ad  
PHILIPPUM MELANCHTONEM.

Melanchtoni, *ejusque collegis culpam abrupti colloquii non posse imputari censet. Spe, Joannem Fridericum, ducem Saxoniae, mandata suis data mitigaturum, se lapsum esse, scribit. Melanchtoni de scripto adversus Anabaptistas gratias agit. Ut is, Brentius, aliique de rationibus, quibus Protestantium ecclesiae ad concordiam revocari possint, cogitent, optat, monetque.*

*Clarissime vir, Pater & Praeceptor observande.*

L iteræ tuæ per filium *D. Camerarii* mihi redditæ sunt. Tibique : quod in tantis occupationibus de statu vestro ad me scribere dignatus es, reverenter gratias ago. Omnino autem in ea opinione sum, antagonists vestris hanc occasionem abrumpendi colloquii optatissimam accidisse (a), nec eos  
ulla

---

(a) Loquitur Cancellarius de colloquio an. 1557 mense Aug. Wormatiæ inter Theologos RCatholicos & protestantes præside *Julio Pflug*, episcopo Naumburgensi, inchoato, sed per hujus calliditatem atque imprudentem Theologorum Jenensium feruorem abrupto, dissipato; de quo *Camerarius Annot. rerum præcip.* an. 1557. Tomo III Script. de Reb. Germ. a *Frehero* editarum p. 573, maxime vero in vita *Melanchtonis*, § CVI, p. 365 sqq. & § CVIII, p. 375 sqq. pluribus agit; cf. quoque *Chytraeus* in Saxon. L. XIX, p. 496. *Schmidius* in *Diff. de colloquiis post reformationem*

ulla ratione eo deducetis, ut ulterius procedant, quanquam, si decreto imperii satisfacere volunt, nullam, mea quidem sententia, apud eos, qui candide & sine affectu iudicaturi sunt, justam excusationem prætexere poterunt. Cum enim *Jenenses* aliud agere voluerint, quam decreta imperii a nobis omnibus requirebant, nulla potest nobis, quantum ad hanc actionem peragendam attinet, culpa merito imputari, taceo, quod iis, qui discesserunt, facile aliqui ex vicinis ecclesiis surrogari possent.

Princeps *Joannes Fridericus* (b) tantum unum diem nuper apud nos commoratus est. Maturabat enim discessum suum propter adventum amitæ suæ (c), ut ajebant, quæ duci Pomeraniæ nupta est, & Wimariam venissæ nunciabatur. Aderant cum ipso D. *Basilus* (d), & concionator aulæ *Aurifaber* (e), ex quibus intelligebam, principem eo ipso die

---

habitis, Tomo II introduct. Sagittarianæ p. 1533 sqq. Acta colloquii exhibet *Goldastus* in *Politischen Reichshandeln* P. XVIII, p. 740. Nobis vero maxime placent, quæ de illo brevibus, sed libere & vere dixit *P. Sarpi* in *Historia Concil. Trident.* L. V, p. 457 sq. edit. Francof. 1621.

- (b) Magnanimi illius herois, *Joannis Friderici*, principis electoris Saxoniae, filius natu maximus.
- (c) Joannis scilicet, principis electoris Saxoniae, filiae Mariæ, quæ conjux erat Philippi Pomeraniæ ducis, qui Wolgasti aulæ habebat sedem.
- (d) *Monnerus*, nomine gentilitio, J. U. D. qui olim laudati modo principis, *Joannis Friderici Septemviri* filiorum moderator fuerat, ejusque consiliarius, tum vero Jenæ jurium Professor erat primarius; vid. *Zeumerus* in *vitis Profess. Jenensium* Classe II, n. III, p. II sq.
- (e) *Joannes Aurifaber*, vir pius, probus, multæque diligentiae, *Joannis Friderici Septemviri* ante hac a sacris & per aliquot menses ejus in custodia comes. Inter Lutheri amicos non ultimo fuit loco, & tum morienti adfuit, tum ejus scripta certos in tomos collegit.

die scripſiſſe ad te literas plenas clementiæ & favoris. In bonam igitur ſpem veneram, fore, ut mandata, quæ legatis data erant, aliqua ex parte mitigarentur. Sed pater ille mendaciorum, & aſſiduus infidiator eccleſiæ non voluit ſibi e faucibus eripi hanc egregiam turbandi eccleſiam occaſionem. quamvis ego contra multorum opinionem ſperem, has turbas, cum multorum oculis expoſitæ ſunt, non fore durabiles, & paulo poſt eo totum negotium deductum iri, ut auctores earum confundantur. Prævalebit enim veritas, & Deus eſt, qui reſiſtit ſuperbis, ac humilibus dat gratiam. Alia ſunt, quæ me magis movent, & toto pectore oro Deum, ne hæc diffidia ſint ſeminaria novi belli in veſtris regionibus.

Quod noſtrarum eccleſiarum ad Rhenum hoſtes, Anabaptiſtas videlicet & ſimiles ſuis coloribus depinxiſti, ac res neceſſarias hoc neceſſario tempore expliciſti, tibi principis mei (f), ad cujus ſubditos hæc utilitas ſimul perventura eſt, & meo quoque nomine privatim gratias ago.

Negotia non patiuntur, ut jam ad vos volem. Sed ad diem II Novembris, Deo volente, Wormatiæ ero. Spero autem vos & aliis rebus occupatos, & fortaffe Regis Romanorum (ad quem veſtram diſceptationem de colloquio continuando vel abrupto perlata eſſe opinor) mandata expectantes, uſque ad eum diem Wormatiæ hæſuros eſſe. Quod ſi ante diſceſſeritis, reverenter oro, ut me per hoſpitem tuum de conſilio tuo certiore reddas, an te in vicino aliquo loco, antequam ex his regionibus diſcedas, convenire poſſim.

Valde autem optarim, te & *D. Brentium* & alios, de præparatione aliqua futuri conventus, & concordie noſtrarum

X

rum

---

(f) *Wolfgangus*, Dux Bipontinus piſſimus, hoc & id genus aliis ſcriptis incitatus, Anabaptiſtas, quos tum male audiſſe notum eſt, ſuis e terris ejecit, filiisque principibus, ne iis in poſterum alicubi locorum receptum darent, in ultimæ ſuæ voluntatis tabulis diſtrictè injunxit.

rum ecclesiarum cogitare. Nam etsi non defuturi sunt, qui novos tumultus jam propter hanc veltram dissensionem excitabunt, tamen Principibus nostris nostrarum & vicinarum ecclesiarum tranquillitati consulere, pium, utile, & necessarium esse, non dubito. Explicentur res necessariae, & consulatur posteritati, etiamsi fractus illabatur orbis, nec ponamus rumores ante salutem. Ac nisi jam per vos fiant initia hujus concordiae, vereor ut posthac talem occasionem habituri simus. Rursus igitur oro, sicut antea coram & prolixè feci, ut autoritate tua id ecclesiis nostris consulas, quod, Deo aspirante, ad posteritatem utilissimum fore speras. Etsi enim hoc, quod ille de republica dixit, maxime in ecclesia locum habere debet, ut ii, qui praesunt, totum corpus ecclesiae curent, ne, cum partem aliquam tuentur, reliquas deferant, & hac ratione moti fortasse aliqui contendere poterint, non esse hoc perturbatissimo tempore, & in hac perverissima licentia ingeniorum possibilem aliquam concordiam, & quosdam (ut sunt prava judicia) nostros conatus pro sejunctione potius ab aliis ecclesiis interpretaturos esse, tamen ego non tam considerandum esse opinor, quomodo alii hoc factum interpretentur, quam quo consilio & animo id fiat: Veritas enim & bonitas rerum, & ipsa pietas tandem exuperabunt.

Hæc non propterea scribo, quod ea sim arrogantia, ut te & alios prudentiores, usu rerum, ipso tempore, & durissimis ærumnis edoctos, hæc & similia non melius cogitare existimem, sed ut voluntatem meam tibi declarem. Tua enim institutione & tuis eruditissimis sermonibus edoctus, hæc pro tenuitate mea dudum considerare incepti, nec aliud præstare possum, quam ut preces meas cum aliorum bonorum virorum precibus jungam, ac quosdam ex nostris ad hujus maximæ rei considerationem adhorter. Si enim bono viro non minori curæ esse debet (ut ethnicus ille dixit) qualis res publica patriæ post mortem futura sit, quam qualis hodie

hodie sit; quanto magis de ecclesia hæc in mentem nobis venire debent, quam alteram & veriolem patriam esse, puer adhuc a te didici. Quod reliquum est, oro Deum, fontem concordie, ut ipse gubernet actiones & consilia vestra, sicut & hætenus uberrimo cum fructu fecit, & absque ulla dubitatione posthac, testibus posteris nostris, & tota æternitate facturum est. Te quoque, & omnes tuos dextræ filii Dei commendo. Bene & feliciter vale, *Pater & Præceptor reverende*. Salutem reverenter adscribo *D. Brentio & D. Ebero*, Datæ Biponti die XXI Octobr, an. MDLVII.

Tui studiosissimus

*Ulricus Sitzinger.*

II.  
E J U S D E M

A D  
E U N D E M.

*Litterarum tarditatem excusat. Controversias quasdam in comitiis sopitas refert. De motibus in Scotia & Romæ abortis nova quædam mittit. De generi ejus valetudine certior fieri cupit.*

*Clarissime vir, Pater & Præceptor observande.*

Quod *D. Cracovium* ex comitiis sine meis ad te litteris dimisi, non factum est oblivione; sed quod ipsum transeuntem Neuburgum eo subsequi, tibi que scribere constitueram, nisi me quædam negotia præter opinionem meam Augustæ retinissent. Dabis igitur veniam silentio meo: quod quidem in posterum crebrioribus literis, Deo volente, compensabo, præfertim cum nunc ad hanc ripam Danubii major sit occasio transmittendi ad vos litteras, quam antehac fuit, dum in montanis agerem.

X 2

Histo-

Historiam conventus a) procul dubio retulerunt legati vestri, præcipue autem Cracovius b). Consumpsimus tempus & pecuniam, hæc summa est. Quanquam fortassis aliquid, quantum ad quorundam privata negotia attinet, utiliter confectum est. Sunt enim, Dei beneficio, omnes controversiæ, quæ prætendebantur inter Bavarum & meum principem, Ducatus Neuburgensis causa c) bona cum gratia & sine detrimento alterius partis compositæ. Inter Electorem Palatinum & eundem Bavarum res eo deducta est, ut amanter invicem congressi sint; controversias quasdam sopi-

(a) Augustæ Vindelicorum tum habiti.

(b) *Georgius* nomine. Erat is Consiliarius Electoris Principis Saxonie *Augusti*. Magni tum vir nominis: qui tamen in extremo tristi admodum fortuna vitam finiit. Quum enim anno MDLXXIV in gravem heri offensam incurrisset, ac d. XVI Julii Lipsiæ in arce *Pleissenburg* custodiæ commissus fuisset, in ea anno sequenti MDLXXV d. XVII Martii mortuus repertus est. Sua sponte indemnatum spiritum effudisse videbatur. Per quatuor namque & decem dies omni cibo abstinuerat potuque, vid. *Zach. Schneiderus* in *annalibus Lipsiensibus* ad h. a. apud *Thomasium* parte II Libri, qui *Historie der Weisheit und Thorheit* inscriptus est, p. 65 & seq.

De cetero, eum an. MDLXV Mordeiffi in locum, Cancellarii titulo successisse, error est, quem *Melch. Adami*, alique commiserunt, *Hornius* vero perstrinxit parte VI *der Sammlung zu einer Sächsischen Hand-Bibliothek* n. 1. p. 617 & seq.

(c) Quem *Wolfgangus*, dux Bipontinus, *Ottone Henrico* C. P. Rheni, septemviro (ad quem ille pervenerat) vita h. a. defuncto, adierat.

Controversiæ autem, quas inter se habebant, erant, ut id ad dam, de *πρωεδρια*, de finibus præfecturarum Reichardshoven, Craispach & Hombaur, de iudicio provinciali Hirspergenfi & Craispacenfi, de vectigalibus, de censu ab emigrantibus in fiscum inferendo cet.

Quæ quidem ad concordiam tum deductæ sunt opera studioque *Christophori* Ducis Wirrenbergensis: cui Cæsar, ut eas componeret, in mandatis dederat.



fopiverint d); quod reliquum est, secundum præscriptam formulam jure decidetur.

De tumultu Scotico & induciis ibi factis inter Reginam & populum usque ad conventum Parlamenti, & motibus urbis Romæ, qui secuti sunt extinctum Pontificem, existimo te audivisse, & quidem in dies certiora ad vos perferri puto. mitto tamen paginas quasdam.

Audio generum tuum aliquantisper adversa valetudine laborasse: cui opto restitutionem virium, ac de ejus incolumitate certior fieri valde cupio. Tuam salutem & incolumitatem ardentibus votis Deo commendo. Bene & feliciter vale. Salutem adscribo generis, filiæ, filio, & neptibus, ac toti familiæ. Datæ Norimbergæ XII Septembr. an. MDLIX.

Tui studiosissimus

*Ulricus Sitzinger, D.*

### III.

## E J U S D E M

A D

CUNMANNUM FLINSBACHIUM. a)

*Quod princeps delegatum audiverit, sibi que acta jussit recitari; quam item in sententiam hoc tempore itum sit, significat. Principes, ad quos herus scripserit, causam hanc non deserturos, sperat. Ceterum monet, ut forti sit animo; fidei suæ, ubi opus sit, simpliciter & sine ulla disceptatione rationem reddat; populum vero ab omni violentia ac seditione dehortetur.*

Salutem in Christo.

**A**ccepi litteras tuas, *vir reverende*, & simul legi acta urbis Trevirorum. Etsi autem valde importuno tempore, cum

X 3

iis

(d) E.g. de finibus, vectigalibus, parœciis, jure venandi, cet. *Adlzeiter* parte II *annalium Boicorum* lib. XI & XIV col. 268 Factum autem id, intercedente Palatino *Wolfgango* & dicto Duce *Würtembergensi*. *Camerarius* annotat. rerum præcipuarum anni MDLIX, Tomo II *Scriptorum de rebus Germanicis* a *Frehero* editorum p. 584.

(a) Hinc corrigas, qui viri hujus nomen corrupte efferunt, *Browerum*.

iis legatus advenisset ( nam auspicabamur eo ipso die conventum provincialem hujus ducatus ) tamen, remotis aliis etiam negotiis Princeps & audivit legatum, & omnia ac singula acta postea in senatu, se præfente, recitari iussit.

Et si autem inter cetera quoque meum consilium erat, ut princeps ad totum senatum Trevirenses scriberet, ac Christianæ doctrinæ deditos ad constantiam; ceteros autem, ne sanam doctrinam persequerentur; utrosque vero ad pacem, & ut a seditionibus abstinere, adhortaretur: tamen hoc tempore visum est, sufficere eas adhortationes, quæ ad te & D. Casparem b) mitterentur.

Scripsit autem princeps ad *Electorem Palatinum, & Ducem*

scilicet & *Camerarium* quorum quidem ille lib. XXI *annalium Trevirensium* § CXIV p. 390 scribit: *Commannus is erat Flinsbachius. hic vero annotat præcipuar. anni MDLIX p. 586: ut accerferetur conciliante Principe Wolfgango - - Chulmanni.*

Contulit autem se Trevirim hic noster *Flinsbachius* mandato heri sui, serenissimi principis Wolfgangi, Ducis Bipontini, cum civium Trevirensium haud pauci ad religionem ex præscripto A. C. emendatam animum adjecissent, atque ab eo reverenter postulassent, ut sibi virum hunc pium, multoque usu in id genus negotiis exercitatum ad tempus concederet.

Quam difficilem autem, scopulosumque in locum ille ibidem devenerit; quam periculosa idem adierit aleam, apud *Melch. Adami* in vita ejus p. m. 219 summam legere est. *Browerus* enim id silentio præterit; quamvis de cetero multus sit in motibus istis, ad civium dictorum invidiam, l. d. §. CV & seqq. p. 387 & seqq. enarrandis.

(b) *Caspar* hic est *Caspar* ille *Olevianus*, qui tum Treviri civibus suis evangelii doctrinam prædicare cœperat, & non paucos eorum a scitis pontificiis, ad eam amplectendam, revocarat.

Fuit autem is Trevirensis, ut dictum, spectatis ortus parentibus, vir doctus, ac litteris melioribus, cum maxime vero sacris probe excultus, ut apud dictum modo *Melch. Adami* in vita ejus p. m. 283 & seqq. pluribus videre est.

cem *Württembergensem*, eosque hortatur, ut intercederent apud electorem *Trevirensis*, ac simul defert operam suam spero autem, illos hanc causam non deserturos esse c)

Te igitur hortor, ut sis animo firmo & constanti ac plus fidas precibus ecclesiae & Dei auxiliis, quam ullis praesidiis humanis. Nam & sacra scriptura, & ipsa experientia edoctus nosti, omnia humana esse fugacia & fallacia.

Cum adversariis non multum vel temere contendas scriptis vel sermonibus; sed tantum reddas, quocumque tempore opus fuerit, rationem tuae fidei, ne tibi struantur infidiae, praetextu civilium controversiarum vel disputationum. Scis enim, hanc aetatem plenam esse machinationibus & sophismatis. Nec multum disputes de publico vel politico jure civitatis vel Episcopi. Ea res enim magis accendit adversariorum animos.

Ceterum de incolumitate tua non velim te esse sollicitum. Omnes enim capilli capitis tui numerati sunt. Nec arbitror, episcopum aliquid publica violentia facturum esse d). Tantum horteris populum in utraque parte, ut summo studio & diligentia vitet seditiones & intestinam violentiam. Nam in seditione, sicut scis, omnis species mali versatur.

#### III.

- 
- (c) Quod & factum. *Fridericus* enim septemvir Palatinus, *Georgius* Dux *Simmerensis*, *Wolfgangus* Dux *Bipontinus*, *Christophorus* Dux *Württembergensis*, *Philippus*, *Landgravius Hassiae*, *Carolus Marcgravius Badensis*, legatos *Trevirim* misere, rogatum, ne Archiepiscopus in homines, qui recens exortae veritati cessissent, gravius animadvertere, sed potius huc descendere velit, ut eos conscientiae libertate frui, & templi copia facta, sacris ex praescripto A.C. sine molestia uti sineret.
- (d) Quid autem ille? *Browerus* id nobis l. d. p. 392 prodit: § CXXII quidem his verbis: *Bipontinum ministrum, ceu ditionis alienae clientem, hospitio publico asservari placuit*; § CXXIII vero sequentibus: *Primum itaque Bipontinum agyrtam, cautionibus obscriptum, ad suos amandat.*

Deus autor pacis & concordiae adfit vobis spiritu suo & confirmet & stabiliat afflictam ecclesiam, quam Christus sanguine suo redemit. Bene & feliciter vale. datæ *Neuburgi* d. XVII Octobr. an. MDLIX.

## III.

## E J U S D E M.

A D

JOANNEM SEBASTIANUM PFAUSERUM a)

*Quibus significat, senatum Lauingensem optatis potitum esse, simul vero dolet, Pfauserum visitationi ecclesiasticae nuper institutae non interfuisse.*

S. D. Reverende VIR.

Cum nuper *Neoburgi* essem, allatæ sunt litteræ *Tuzæ*, in quibus intercedis pro senatu vestro. Itaque dedi operam, ut e vestigio Principi de ea re scriberetur, & ædificium promoveretur: cumque existimarem, negotium probe confectum esse, huc rediens, reperi tabellarium vestrum adhuc expectantem. Itaque hodie Principem de hoc negotio admonui. Is mandata dedit consentanea petitioni vestræ.

Te universo negotio visitationis (b), præsertim postremo actui

- 
- (a) Quis qualisve vir fuerit *Pfauserus*, satis jam docuere alii, sigillatim *Adami* in *vitis Theologorum* p. 108 edit. noviss. *Freherus* in *Theatro virorum eruditorum* p. 216, Auctor der *Theologischen Bibliothek* n. II des dritten Beytrags aufs Jahr 1723, & summam *Majus* ad *Boecleri* libellum memorialem *de rebus seculi post Christum natum* XVI p. 587.
- (b) Ad quam peragendam *Wolfgangus Dux Lauingam* evocaverat, Theologum id temporis celebratissimum, sed in dissentientibus impugnandis plus justo frenum, *Jacobum Andreae*, quod in vita Cancellarii jam observavimus.

actui non interfuisse, doleo. Non enim dubito, quin præsentia tua (c) aliquid his rebus attulisset. Et inprimis optarem, te ei hortationi, quam cum *Mario* (d) habuerunt, adfuisse, ut hominis insidiosam improbitatem, quam erga me longe aliud de ipso meritum, petulanter exercet (e), in re præsenti perspexisses. Sed non dubito, me & Tibi & aliis bonis viris satis excusatum esse. Valetudinem tuam toties affligi, ex animo doleo, ac precor Deum, ut illam confirmet. Bene  
 Y &

- 
- (c) *Phauserus* enim erat Theologus moderatissimus. Sed hoc ipso nomine parum laudatus fuit a Theologis rixarum auctoribus; qui eundem virum & prudentem sibi habebant adversantem. *Koeteritius* certe, primarius illorum in aula Bipontino Neoburgica patronus, in litteris ad *Jo. Marbachium* Neoburgi d. 28 April. 1568 datis de eo scribit: *Unsere Schuel zu Laubingen conficitur altercatione. also unruhig ist Pfauferus fast gegen alle Professores; sed haec in aurem vestram scripta volo;* in epp. Theol. a *Fechtio* editis P. III, n. CXLII, p. 268. Rectius vero & praeclare de isto sentiebat *Sitzingerus*, vir prudentissimus, æque & *Petrus Agricola*, principum tum juventutis præceptor, & *Pfauseri* amicus.
- (d) *Conradus* is est *Marius*, cujus *Adami* mentionem fecit in vita *Wenceslai Zulegeri*, p. 149, & *Zach. Ursini* p. 254. Fuerat is post Imm. *Tremellium* ab an. 1558 præceptor filiorum *Wolfgangi Ducis* principum, sed hoc ipso anno mense Aprili, quod in doctrina de S. cœna *Calvini* interpretationem sequebatur, iram Ducis in se concitatum expertus, abdicatus, custodiæ mandatus, tandem post aliquot menses liberatus, ac d. 20 Aug. præstito juramento, quod dicunt urphedam, dimissus est. Discessit dein *Heidelbergam*, ibique non solum solum inter senatus ecclesiastici collegas locum invenit, sed etiam *Friderici III* Septemviri a consiliis usque fuit sanctioribus.
- (e) Videtur *Marius*, ut eo facilius excusationem inveniret, Cancellarii animum, sive sententiam ad exemplum *Melauchtonis* ab interpretatione *Calvini* haud abhorrentem, imprudenter prodidisse, ita ut is in suspicionem animi ab A. C. alieni veniret.

& feliciter vale. Datæ in arce Lengenfeld d. VII Augusti  
an. MDLXI.

*Reverendo viro, pietate, eruditione & virtute clarissimo,  
Domino Johanni Sebastiano Phausero, incliti Bohe-  
morum regis Theologo, Superattendenti & Pastori Lau-  
ingae & superioris Sueviae in Ducatu Neoburgico (f).  
Domino & amico suo honorando.*

(f) *Maximilianum II, Ferdinandi I Imperatoris filium, Boiemorum regem, in aula sua longo tempore ecclesiasten aluisse A. C. ad-  
dictum, passim seculo XVI percrebuit. Romam certe id perlatum,  
& Romam, inquit, etiam de eo postea perlatum, quod & Praedi-  
cantem aleret, & saepius concionantem audiret, qui in pleraque  
regni loca, licet non in civitatem Pragensem, communionem ca-  
licis introduxisset: neque id Rex ipse interdum dissimulabat, se  
soenam nisi plenam accipere posse. Quam constans autem rumor  
ille tunc temporis erat, tam minus erat ex vano. Ne dubites,  
praeter titulum, quo litteræ Sitzingeri inscriptæ fuere, faciunt  
ipius Maximiliani litteræ ad Wolfgangum Ducem Bipontinum  
Neoburgicum datæ, quibus Psauserum, ecclesiasten suum auli-  
cum, ægre dimissum, hujus tutelæ commendat. Sed malumus  
ipsas in gratiam Lectorum subjungere.*

*Wir Maximilian von Gottes Gnaden, Khönig zu Behaim,  
Ertzhertzog zu Oesterreich, Hertzog zu Burgundi, in Ober-  
und Nider-Schlesien, Marggrave zu Mörherrn &c. Grave zu  
Tyrol &c. Entbieten dem Hochgebornen Fürsten, Herrn Wolf-  
gangen Psaltzgraven bey Rhein, Hertzogen in Bayern, vnd  
Graven zu Veldentz, vnserm freundlichen lieben Oheim, vnser  
Freundschaft vnd was wir liebs vnd guets vermogen.*

*Hochgeborner Fürst, freundlicher lieber Oheim.*

*Wölcher massen vnd aus was Ursachen wir den Ersamen, vn-  
sern lieben andechtigen, Johann Sebastian Phauser, vnsern Hof-  
pre-*

predigcanten, diser Zeit von vnserm Hof ablassen müssen, dessen tragen Ewer Lieb hiervor gnütze erinnerung \*. Vnd die weil er dann lust vnd naigung hat, sich in Ewer Lieb Fürstenthumb vnd Oberkhait an der Thunaw zu begeben, vnd ein Zeitlang daselbst zu endthalten: So ist vnser gantz freundliches gesinnen an Ewer Lieb, die wolle jne also von vnsern wegen in gnedigen gutten bevelh haben, vnd in dem, darinnen er Ewer Lieb hilf vnd befurderung bedurftig, diser vnserer Fürschrift geniessen lassen. Das sein wir hinwider gegen Ewer Lieb in freundschaft zu beschulden wolgenaiht. Geben zu Wienn den letzten tag Junii 1560, vnser Beheimischen Reichs im Zwölften.

\* Qua necessitate coactus Rex optimus, neque unquam sine laude dicendus, dimiserit *Pfauferum*, tetigit aliqua ex parte *Languetus*, dum anno 1559, mense Septembri, *Ulrico Mordeisen* lib. II epistolarum p. 27 perscribit, *Ferdinandum* cæsarem *Maximiliano* valde vehementer, omnique modo instare, ut religionis in negotio, quicquid alienorum sit dogmatum, ejuret: quin multo durius eocum agere, quam antea: planius vero *Gratianus* libro III de vita *Commendonis* cap. II, & ex eo *Levinus* von *Ambeer*, sive, qui sub hac nominis larva latet, *Immanuel Weber*, periodo III *Isagoges in historiam Germanico-Europæam sub Maximiliano II* cap. I p. 593, patrem scilicet minatum, ni *Pfauferum* dimitteret, se eo præterito, dignitatem cæsaream fratri natu minori adstruendum. Huc etiam faciunt, quæ *Petrus Paulus Vergerius*, in summa rerum, quas Vienna circa annum 1558 redux, *Christophoro* duci *Wirtembergensi* renuntiavit, apud *Fischlinum* in supplemento ad memoriam Theologorum *Wirtembergensium* p. 123 & seq. Tandem absque dubio plenissime de eo disputatum coniiicimus in *Bernh. Raupach* libro, inscripto *Evangelisches Oesterreich*, P. I, p. 31 sqq. quo nos quidem caremus. Ceterum non frustra fuit hac sua Rex commendatione. Laudatissimus enim princeps *Wolfgangus* virum *Lauingæ*, eodem hoc anno ecclesiæ æque constituit pastorem, ac ceterarum eidem contributarum Antistitem, eumque multa semper profecutus est gratia. Obiit tandem *Pfauferus* d. 6 Jun. 1569, Aet. 49.

V.  
E J U S D E M

A D

AMICUM QUENDAM NORIMBERGENSEM. \*

*Sui loco, alios mitti, qui Principum postulata Norimbergensibus explicent, significat. nil aliud quaeri, quam consensus Augustani renovationem testatur, cur praefationi ista quarundam vocum declaratio, nec non altera doctrinae de coena Domini explicatio insertae sint, exponit, ut spes ista, Principum animos quae subierat, in irritum ceciderit, narrat. objectioni cuidam occurrit. ut Norimbergenses repetitioni huic subscribant, optat.*

*S. D. Amplissime & Ornatissime vir.*

Omnino existimavi futurum, ut princeps meus me in causa actionum, quæ Naumburgi religionis ergo habitæ sunt, ad vos mitteret. Multa enim tecum conferre potuissem copiosius, quam nuper factum est, cum isthac transirem. Et quidem tunc fui in exponendo hoc negotio brevior, quia sperabam, me propediem ad vos rediturum. Nunc quia me Princeps hoc tempore a se dimittere non vult, mittuntur ad vos *Christophorus Meixner* 1) civis vester, & *Ludovici Grempii*

\* Quis ille fuerit; dicere non habeo. In harum enim litterarum scripto prototypo, manu auctoris hic illic correcto, e quo eas olim descripti, nomen ejus, ad quem datæ sunt, non erat adscriptum. Ita *Joannis. Ego vero suspicor, fuisse Hieron. Paumgaertnerum, patrem.*

1) Vir rei militaris sciens manuque strenuus, dignitate centurio & serenissimi Principis *Wolfgangi*, ducis Neoburgico-Bipontini Domus Præfectus (*Haushofmeister*) vid. *Hertzog lib. II Chronici Alsatiae cap. XC. p. 213.*



*pii* Jurisconfulti frater 2). Hi postulata principum explicabunt. Etsi autem quædam, meo quidem iudicio, planius & explicatius proponi potuissent, tamen Princeps non voluit discedere ab ea formula, quam alii 3) suis præscripserunt, ne esset in tractatu dissimilitudo. Sed vos pro vestra prudentia publicam causam eo, quo necesse est, animo audituros, & pie deliberaturos esse, non dubito 4).

Neque ego is sum, qui in hoc negotio multa monere possit. Causa ipsa per se nihil habet difficultatis vel perplexitatis. Quæritur reiterata testificatio, ut ita dicam, consensus Augustani: ut hæc quasi renovata & repetita confessio opponatur pontificiis machinationibus de concilio, & aliquo modo refutentur calumniæ adversariorum, qui nobis defectionem a veritate vel a priori confessione multipliciter obiiciunt. Etsi vero negandum non est, ortas esse quasdam controversias in nostris ecclesiis; tamen Dei beneficio multæ sunt ecclesiæ, de quarum consensu, præsertim in fundamento & præcipuis articulis aperte constat. Quantum igitur ad hoc attinet, res erit plana.

Sed addita est præfatio, in utraque lingua: in qua fortasse quidam desiderabunt aliquid. Quanquam autem, ut verum fatear, mea tum erat sententia, ut in illa præfatione prorsus nil ageretur, quam ut Confessio ipsa Cæsari ea, qua decet, reverentia offerretur; tamen, uno requirente, accessit

Y 3

cessit

- 
- 2) *Dionysius Grempius a Freudenstein*, laudati Principis Consiliarius. Advenerunt autem Norimbergam d. XVIII Martii. *Zeltnerus* dissertatione de *Mauritii Helingi vita & fati* § XXVI p. 47.
- 3) Speciatim *Christophori Ducis Wirtembergensis*, qui formulam actionis sive instructionem, ut vocant, Neoburgum miserat.
- 4) Cum eos senatus audivisset, & hac de re deliberasset, censuit tum ac respondit, se tutius a nova subscriptione abstinere posse, quam ea ceteris accedere. *Zeltnerus* l. d.

cessit declaratio quorundam vocabulorum, quæ dicebantur ab aduersariis perperam intelligi, & in sinistram partem detorqueri 5). Hæc additio causam dedit alterius explicationis, de cœna Domini 6). Quidam enim existimabant, nisi hoc fieret, nos propter præcedentem admonitionem suspectos fore de Zuinglianismo. Et multi ex Principibus putabant, se hoc modo satisfacturos *Johanni Friderico* Duci Saxonix.

Sed incidit in Scyllam, qui vult vitare Charybdim. Illud ipsum, in quo Saxoni gratificari ceteri volebant, offendit animum ipsius. Clamat enim, veritati non esse satisfactum hac explicatione 7), & nunc dissoluto conventu præscribit aliam formam. Nostri vero dicunt, se hoc tempore non convenisse, ut novi articuli cuderentur, sed ut *Augustana confessio* renovaretur, & quia hæc res altiorem indaginem postulet, se nihil novi addere voluisse, sed sumsisse verba ex recessu *Francofordiensi* & examine *Mechalburgensi*, ac fieri relationem ad ipsam *Augustanam confessionem* & *Apologiam*, & ad verum intellectum illius. Offerunt etiam se, cum res postulabit, ad copiosorem explicationem. Et si quibus hæc non satisfacient, eos existimant alioqui quærere causam disensus 8).

Sed dicet aliquis: periculosum esse una cum illis subscribere, quos scimus in illo articulo non esse absque errore, vel saltem suspitione erroris, quod & actiones illorum & scripta nuper edita aliqua ex parte testentur. Fatentur nostri, esse in eo aliquid, quod diligenter sit animadvertendum. Sed  
cum

---

5) Vid. *praefatio*, apud *Hönnium*, eleganti libello, quo *historiam Numburgensis* hujus conventus complexus est, p. 106 & seq.

6) Vid. dicta modo *praefatio* l. d. p. 108.

7) Vid. *Hönn* l. d. cap. V. p. 33 & seq.

8) Vid. *idem* l. d. cap. V p. 33, cap. VI p. 46 & seq.

cum ille 9) nunc approbet verum intellectum *Confessionis & Apologiae*, in qua verba aliquanto clariora sunt, & etiam in privato & publico sermone ostenderit, quod ore & pectore hæc sentiat, & nominatim & expresse se retulerit ad *Apologiam*, & eam explicationem, quæ in colloquio Ratisbonensi cæsareis Præfidentibus oblata est, nos aliter, quam ore præ se fert, de ipso, hoc quidem tempore, sentire non posse. Solum enim Deus est *καρδιογνωστης*. Et fatius est illum intra istas metas confessionis retineri, quam a nobis reiici, ut majores distractiones oriantur.

Sed quo dilabor? Dabis autem veniam huic meæ prolixitati, vir charissime, cujus nullam aliam causam habeo, quam ut consilia & momenta actionum Naumburgensium tibi planius constent, & ne facile vestra respublica propter multorum clamores se a communi Principum consensu disjungat. Nec vobis, viris sapientissimis, aliquid præscribo, sed quicquid id est, relinquo vestræ pietati & prudentiæ judicandum. 10) Ipse etiam recessus docebit, Principes non detrectare in quibusdam rebus plenior explicationem, modo

---

9) *Fridericus* scilicet, Princeps Elector Palatinus, vid. *idem* l. d. cap. VI p. 48.

10) Quamvis senatus ab initio, ut dictum, dubitarit repetitioni huic subscribere: post tamen, cum iidem legati, adscito *Sizingero* nostro, d. XXI Junii rediissent, & tum ingenuam Principum confessorum mentem exposuissent, tum acta universa se fidissime communicaturos polliciti fuissent: idem perillustris senatus consuli primario, *Paulo Beheim*, negotium dedit, nomen Reipublicæ & Senatus exhibito exemplari A. C. genuino apponendi. Ceterum, ne quid ullo modo habere videretur cum Calvinismo clandestino commercii, quum in præfatione dicta quædam ambiguitatis cujusdam speciem habentia animadvertisset, litteras ad serenissimum Principem *Wolfgangum*, Ducem Neuburgensem & Bipontinum, quasi *προφιλανθρωπικας* dedit, quibus suam & ecclesiæ suæ sinceram de sacra cœna mentem, omni furo & contrario errore rejecto, copiose & dilucide explicavit, *Zeltnerus* l. d. p. 47.

modo illa rite & ordine fiat, & ab iis, qui piæ concordiae studiosissimi sunt II).

Hæc bono & simplici studio ad tuam Humanitatem scribo: præcipua autem eam ob causam, ne majores distractiones inter nostros oriantur; quas secuturas esse omnino metuo, si subscriptio *Confessionis Augustanae* a quibusdam in dubium vocabitur. Jam enim adversarii nostri clamant, nos adeo in religione nostra dissentire, ut etiam multi sint, qui confessionem nostram subscribere recusent. Oro autem, ut hæc omnia in meliorem partem a me accipias, sicut te facturum esse, plane confido. Bene ac feliciter vale, *vir ornatisime*, ac me tibi commendatum habe. Datæ *Neuburgi X Martii* anno MDLXI.

## VI.

## E J U S D E M

A D

PETRUM PAULUM VERGERIUM \*.

*Cur nunc demum ei respondeat, causas adfert. Ejus scripta se Principi, Hero suo, tradidisse significat. Ea itidem laudat, sibi que placere dicit, quod ceperit, propositum. Ut præcaveat, ne res, quæ ei cum Pfausero sit, in alterationem excedat, suadet. Nepotis ejus serationem habuisse refert.*

S. D. Reverendissime Domine,

L iteras tuas jamdudum accepi, & quod hactenus non respondi, nulla alia causa est, quam quod non solum tabel-

II) Vid. illa, apud laudatum *Hönnium* l. d. p. 95.

\* Quis *Vergerius* hic fuerit, satis notum. Vitam enim ejus *vitis Theologorum exterorum* inseruit *Adami* p. m. 59 & seq. *Fischlinus* vero *Supplementis ad memorias Theologorum Wirtembergensium* p. 113 & seqq. quin, his eam fusius multo exposuit *Baelius* Tomo IV *Lexici*, voce *Vergerius*, p. 431-437.

bellarii defuerunt, sed ipse quoque aliquantisper domo abfui, & quod D. T. nunc scire arbitror, secessi ab aula, quod etiam facit, ut minus idoneos nuncios habere possim.

Quantum nunc ad ea attinet, quæ inter D. T. & Legatum Romanæ curiæ a) agitata sunt, mihi illustrissimo principi nostro exempla utriusque scripti, additis etiam iis, quæ impressa erant. Legi quoque eadem diligenter, & probo hanc egregiam voluntatem tuam, quod adeo strenue & intrepide pro Christi gloria contra antichristum pugnas. Placuit autem in primis hoc, quod promittis, te calamum cohibiturum, si illi intermittant grassari in corpora piorum. Et similitudo, quam in eo scripto, quod typis impressum est, adducis, insignis est, cum ais, pontificem similem esse laboranti febre continua, quæ inducit phthisin. ut enim illi non sunt adhibenda multa pharmaca propter prostratas vires naturæ; sed tantum expectandum Dei auxilium: ita quoque se rem habere cum statu pontificio. hunc enim esse humanis remediis incurabilem.

De negotio, quod tibi cum *D. Phaulsero* est, multa nuper Laugingæ cum illo locutus sum. Ait, se nihil unquam librorum a te accepisse: ideo etiam non obligari, ut pro illis satisfaciatur. Cum res non adeo magni sit momenti, & alienum ab honore vestro, ut inter vos de talibus rebus altercationes oriantur, profecto consulere, ut existimationem utriusque vestrum majoris faceres, quam tantillum pecuniæ; præsertim cum ratio iniri possit, ut libri absque magno detrimento tuo rursus distraherentur. Ignoscat mihi D. T. quod adeo libere sententiam meam expono. Nolim enim, vos, vi-

Z

ros

(a) Is erat *Zacharias Delfinus*, Episcopus Lesinenfis. quocum quidem anno hoc LXI contulit Tabernis Alsaticis, Argentorati, nec non in locis proximis; interdum solus, & tunc liberius, interdum cum *Sturmio*. *Pallavicinus* lib. XV *historiæ concilii Tridentini* cap. X § XIII p. m, 235.

ros clarissimos, toti Germaniæ notos, & exules propter confessionem veritatis, in ore vulgi, ita versari, ut vestra auctoritas rumoribus hominum, quibus voluptati est, omnia in sinistram partem interpretari, labefactetur.

Quantum ad nepotem tuum b) attinet, dudum de eo negotio scripsi ad illustrissimum principem, & spero, rem confectam esse. Sin minus, poteris de ea re, cum visum fuerit, ipsius celsitudinem admonere.

Bene & feliciter valeat D. T. Datæ *Sultzbach* Kalend. Novembr. anno CIOIOLXI.

*Reverendissimo viro, pietate, virtute, eruditione & sapientia præstanti, D. Petro Paulo Vergerio, consiliario illustrissimi principis Wirtembergici. Domino suo honorando &c.*

VII.  
E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINTZELIUM.

*Ducem Bavariae, una cum conjuge, Neuburgi bis concionem publice habitam attente audivisse, significat.*

S. D.

Nescio, *Vir Amplissime*, an coram tibi commemoraverim, illustrissimum principem Bavariae \* hic adfuisse in templo,

(b) *Ludovicum*, ni fallor, *Vergerium* intelligit, qui ceteroquin ex Italico in sermonem Germanicum, patrum hujus sui libellum, de transitu suo ad ecclesiam protestantium, transtulit, & hoc titulo in lucem emisit: *Widerruff Petri Pauli Vergerii, welcher in zeit er zu Capo d'Istria Bischof gewesen, zweymal in Teutschland von dem Papst gesandt worden, ausser dem Italiaenischen verteutsch von Ludovico Vergerio. Gedruckt zu Tubingen an 1558. 4.*

\* Erat is *Albertus V, Wilhelmi*, a quo linea *Wilhelmina* nomen tra-

plo, dominica præterita, cum baptizaretur infans principis nostri †, & summa attentione, una cum uxore \*, filia Cæsaris, audivisse concionem, quæ tum habebatur de baptifmo Christi. Aderat etiam totum gynæceum, cum præcipua parte nobilitatis. Neque id rogatus præstitit, sed sponte sua. Cum enim ceteri principes, viri & feminæ, una cum infante baptizando, essent in inferiori parte templi, ipse apertis foribus gynæcei, quæ ad templum spectant, superiorem partem occupavit. Hæc facta sunt me spectante. Sed me absente, heri rursus cum uxore & suis interfuit concioni *D. Pfauferi*, quam habuit de dicto Christi; *Date Deo, quæ Dei sunt, & Cæsari, quæ sunt Cæsaris*. Et si autem de perpetua voluntate principis ex his quasi spectaculis, ut ita dicam, iudicium ferri non potest: tamen hæc tibi significanda esse duxi. Cetera gubernet Deus, cujus verbum non solet redire vacuum. Bene & feliciter vale, vir ornatissime. Datae *Neuburgi* ad Danubium die XIV Novembris, anno CIOIOLXI.

Z 2

VIII

---

xit, pater. Princeps pontifici & sodalibus Ignatianis ceteroquin addictissimus.

† *Maria* scilicet *Elisabetha*, nata anno hoc LXI, die IV Octobris, & d. IX Novembr. ecclesiæ initiata; Christiani ritus testibus *Anna Maria*, duce Wirtembergensi, *Christophori* ducis conjuge, *Anna Elisabetha*, Comite Palatina rheni, quæ postea *Philippo* Landgravio Hassiæ nupsit, ac *Wilhelmo* Landgravio Hassiæ, lineæ Casselensis.

\* *Anna*, quæ *Ferdinandi I* filia erat &c.

VIII.  
E J U S D E M

A D

HIERONYMUM RAUSCHERUM.

*Utrum de Ferdinando doctore Italo ad scholam Lauinganam vocando aliquid decretum sit, quaerit. Ejus rationem habendam censet. Dotes ejus persequitur. Ut sibi hac de re rescribatur, petit.*

*Venerande vir,*

Omnino volui jam Neuburgi tecum conferre de deliberatione scholastica, quam tu & alii illustrissimo principi exhibuistis. \* Inter cetera autem hoc quoque fuit, quod nescio, an de illo Italo doctore *Ferdinando* †, qui Ingolstadii est, & juridicam conditionem ambit, aliquid decretum sit. Quantum enim meminisse possum, *D. Phauseri* & tua sententia erat,

- 
- \* Hoc scilicet anno in eo erat laudatissimus princeps *Wolfgangus*, ut Neuburgensis ducatus bono Lauingæ bonarum mentium quoddam seminarium, scholam scilicet provincialem, sicut tribus ante annis in Bipontino Hornbaci, institueret. Quam etiam eo ipso cum aliorum, tum præcipue *Joannis Sturmii*, viri excellentis doctrinæ & rei scholasticæ peritissimi, consiliis usus, ibidem auspiciato aperuit; constitutis, qui eam moderarentur, viris virtute, eruditione atque docendi dexteritate præstantissimis, *Simone Ostermanno*, Icto, Rectore, *Joan. Friderico Caelestino*, litterarum doctore sacratiorum, *Cypriano Leovito*, Mathematico, & *Martino Rulando*, doctore physico. vid. quem laudavi, *Sturmius* in dedicatoria *Scholæ Lauinganae* præmissa, p. 321 & 324 opusculorum de institutione scholastica ab eo editorum, ac non ita pridem a *F.A. Hallbauero* junctim in lucem & usum reductorum.
- † Qui nomine gentilitio vocabatur a *Petra alba*, ut infra ex inscriptione litterarum, quas *Sitzingerus* itidem ad eum dedit, patet.



erat, si princeps omnino vellet jurisperitum in schola Lau-  
ingensi esse, ut is potius eligeretur, quam alius, qui for-  
tasse amplissimo stipendio conducendus esset, & se non liben-  
ter demitteret ad prima elementa jurisprudentiæ. Cum igitur,  
quantum ex sermonibus principis dudum intellexi, fa-  
cile fieri possit, ut alius intrudatur (etsi hos sumtus ad reli-  
qua, quæ in his auspiciis magis sunt necessaria, conferri vel-  
lem) tamen judicarem, hunc *Ferdinandum* in hac functione  
multis aliis præferendum esse. Est enim non tantum in jure,  
sed etiam in linguis, & tota philosophia præclare doctus, &  
in lingua græca ita instructus, ut etiam vernaculam linguam,  
quæ hodie in Græcia in usu est, mediocriter calleat. Quæso,  
ut ad me, quomodo se res habeat, per hunc nuntium dili-  
genter rescribas, & si fieri potest & necessarium esse judicas,  
etiam ante abitum aliquid cum illustrissimo principe conferas.  
Bene & feliciter vale. *Sultzbachii* d. XXVIII Aprilis anno  
CICIDLXII.

*Venerando viro, pietate & eruditione præstanti, C.  
Hieronymo Raufchero, incliti principis, ducis Wolf-  
gangi, comitis palatini ad Rhenum &c. a sacris con-  
cionibus. Domino & compatri suo honorando.*

VIII.  
E J U S D E M.

A D

CASPAREM PEUCERUM.

*Nil sibi esse, quod ad novam scriptorum Melanchtho-  
nis editionem conferre possit, præter epistolas ad se  
ab eo scriptas. Quid scripti sit Distinctio locorum  
communium sibi præscriptorum. Ab aulicis nego-  
tiis se haud immunem esse, quamvis ab aula discesserit.  
Vestenbergii filio ope præsto sit & consilio.*

*Clarissime vir, affinis & frater charissime.*

Z 3

Lit-

Litteras tuas, in quibus mihi editionem scriptorum foceri tui, viri optimi & sanctissimi, significas, ipso die paschatis Norimbergæ accepi, cum antea vidissem primam partem a vobis editam. Quantum ad mea collectanea attinet, velim me aliquid operæ vestris laboribus adjungere posse. Sed non puto, me aliquid ex scriptis illius vel epistolis habere, cujus non sit exemplar apud *D. Eberum*, vel *D. Crucigerum*, vel etiam apud *D. Joachimum Mollerum*, exceptis iis epistolis, quas ad me emisit. Eas si voles, curabo, ut descriptæ ad te mittantur. Quodsi diligentiozem operam a me requiris, consultum esse arbitrarer, ut capita seu catalogum eorum scriptorum, quæ apud vos extant, mihi communicares, ut ea cum meis silvulis conferre possim. Nam si quæ vobis deerunt, quorum mihi copia est, libenter dabo operam, ut ea transmittantur.

*Distinctionem locorum communium*, quam mihi enarranti librum *Ethicorum* præscripsisse affirmas, nullam aliam memini, nisi quod singulis præceptis decalogi adjunxerit nomenclaturas & definitiones virtutum & vitiorum, quam methodum postea secutus *Chytraeus*, peculiarem libellum edidit, quem inscribit *regulas vitæ & virtutum descriptiones*. Quodsi nihilominus hanc annotationem a me requiris, mittam primo quoque tempore. Necessè est autem, ut prius evoluam chartulas meas, quæ sane propter crebras migrationes dispersæ sunt. Valde autem oro, ne graveris mihi significare, quod sit consilium vestrum in distinctione omnium librorum seu scriptorum.

De præfectura mea quod mihi gratularis, amanter gratiam habeo. Cum diu quæsvissem occasionem discedendi ab aula, tandem illustrissimus princeps voluit me huic muneri præesse, quod nullo modo ambivi. Etsi autem ejus administratio non parum tædii & laboris habet: tamen si ad priorem conferatur, tranquilliori conditione uterer, si ab aulicis negotiis plane immunis essem: nunc utroque loco laborare

borare cogor, & sæpe hinc cum magna molestia mea ad aulica negotia avocor.

Is, qui has ad te litteras perfert, præceptor est adolescentis nobilissimo loco nati. Nam pater ejus *Joannes Crato a Vestenberg* ante multos annos, vivente duce *Ottone Henrico*, piæ memoriæ, ducatum Neuburgensem loco principis gubernavit, & nunc quoque præcipuæ præfecturæ præsidet, sicut ex iis litteris intelliges, quas princeps ad te & *D. Eberum* scripsit. Etsi autem non necesse est, litteris ducalibus meas commendatiunculas adjungere, tamen, quia pater adolescentis, vir bonus, prudens, integer & amans pietatis est, & de ipsius adolescentis indole bene speratur, non potui omittere, quin & illum & præceptorem illius, quem audio esse juvenem modestum & pium, tibi diligenter commendarem. Ac inprimis oro, ut illis adjutor sis, ut habeant commodam habitationem & mensam. In qua re & patri & mihi officium gratissimum præstabis.

Bene & feliciter vale, ac uxori, liberis, & ceteris amicis ex me salutem dicito. Salutatur etiam vos uxor mea. Datæ *Sultzbachii* d. XIV Maji an. MDLXII.

*Clarissimo viro, pietate, eruditione, & virtute præstanti D. Caspari Peucero, Artium & Medicinæ Doctori ac Professore in inclita academia Wittenbergensi &c.*

X.  
E J U S D E M.

A D

JOANNEM SEBASTIANUM PFAUSERUM.

*D. Paulum Unicornium ei commendat. ut is Linguae theologiae & Hebraeae linguae Professor constitutur, in optatis habet. Ut ejus patrocinium suscipiat, petit.*

*Reverende vir. Domine & amice colende,*

Is,

Is, qui has litteras exhibet, *Paulus Unicornius*, est sacrae theologiae, & antequam eum ordinem suscepisset, etiam medicinae Doctor, vir pius, bonus, integer, & non solum in theologia & tota philosophia, verum etiam in linguis praclare eruditus. 1) Cum optimus princeps, Dux *Otto Henricus*, laudabilis memoriae, in vivis esset, Professor theologiae in academia Heidelbergensi factus est 2); postea vero, exortis in eo loco disputationum confusionibus, ibi dimissus est 3); sicut multis aliis bonis & doctis viris accidit. Fuit hic mecum per multos dies, ejusque conversatio mihi jucundissima accidit. Nunc certorum negotiorum causa Norimbergam & Augustam proficiscitur, & simul in eo itinere te Lauingae convenire cupit. Natus est in familia veteri, quae ex Nordlinga originem ducit. Ideo videtur, tanquam patriae amans & studiosus, si locus daretur, non procul inde consistere velle. Optarem eum theologiae & Hebraeae linguae apud vos Professore constitui, & prima etiam occasione conabor eum illustrissimo principi diligenter commendare, quanquam jam ejus rei fundamenta quaedam jacta sunt. Te quoque oro, ut illum commendatum habeas, & si eruditio

- 
- 1) Similiter *Rabus* epistola ad *Marbachium*, quae n. L est partis III epistolarum theologicar. a *Fechtio* editarum p. 164. Peramanter rogo, ut hunc Unicornium tibi commendatum habere, & pro auctoritate tua, quantum potes, promovere velis. Scripta ipsius certe testantur, hominem & inventione & dispositione, nec non tractatione rerum alias abstrusarum valere plurimum. Eum ego vobis opto, & gaudeo, in locum *Eceboli Zanchii* substitutum esse. Sed aliter de eo existimavit *J. Jac. Grynaeus* in epistola ad *Lingelsheimium* scripta (apud *Miegium* parte II Monumentorum p. 161) dicens, os Unicornio huic fuisse plumbeum.
- 2) Tum equidem factus est: ad obitu vero ejus Heidelbergam demum venit mense *Aprili* an. MDLIX, ut *Altingius* habet *Histor. ecclesiasticae palatinae* Sect. II Artic. II cap. III p. 164.
- 3) Initio anni MDLXI, *Altingius* l. d. Artic. III cap. X p. 185.

ditio & modestia illius, ut non dubito, tibi probabitur, eum per litteras principi nostro studiose insinues, ac auctor sis, ne e manibus dimittatur. Prolixius scriberem, nisi scirem, te ea humanitate esse, ut hominem, etiam non rogatus, summo studio complexurus sis. Commendabis etiam illum *D. Cypriano* 4). Bene & feliciter vale, & communibus amicis nostris meo nomine salutem dicito. Datæ *Sultzbachii* ipso die pentecostes, anno MDLXII.

*Reverendo viro, pietate, eruditione, virtute, ac dignitate praestanti, Domino Joanni Sebastiano Phaulero, Serenissimi regis Bohemiae ecclesiastae, Superattendenti ecclesiarum in Ducatu Neoburgensi, & Pastori Lauingensi. Domino & amico suo honorando.*

XI  
E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINTZELIUM.

*Paulum Unicornium ei commendat. ut eocum de scripto adversus Boquinum amanter conferat, petit.*

*Amplissime vir,*

**E**t si ante biduum ad te scripsi, tamen cum *D. Paulus Unicornius*, sacrae theologiae, & antequam hunc ordinem susciperet, etiam medicinae Doctor, diceret, se ad te profecturum esse, omittere non potui, quin eum tibi commendarem.

A a

darem.

---

4) *Cyprianum* intelligit *Leovitium*, qui tum Lauingæ in schola recens instituta Matheseos Professor constitutus erat. Vir studiis mathematicis admodum celebris. vid. *Baelius* Tomo III *Lexici*, voce *Leovitius*, p. m. 93 & seq.

darem. Existimo autem, illum tibi antea notum esse. Et vir dignus est omnium bonorum benevolentia, non solum propter multiplicem eruditionem, sed etiam propter insignem modestiam & moderationem, cum constantia conjunctam, quam præstitit in illa mutatione religionis, quæ ad Neccarum exorta est.

Habet scriptum præ manibus, in quo *Boquini* deliria refutat, & simul defendit auctoritatem & dignitatem Augustanæ confessionis. Hortator illi fui, ut tuum judicium expeteret. Rogo igitur, ne graveris cum illo de his rebus amanter conferre. Expedi enim ecclesiæ & reipublicæ, ut bonorum judicia jungantur. Bene & feliciter vale, *vir præstantissime*. Datæ *Sultzbachii* ipso die pentecostes, an. MDLXII.

*Amplissimo viro, nobilitate generis, sapientia, pietate & virtute præstanti, D. Joanni Baptistæ Heintzelio, patritio & consuli Augustano. Domino & amico suo honorando.*

XII.  
E J U S D E M

A D

FERDINANDUM A PETRA ALBA.

*Se etiamnum in eam venire cogitationem, fore, ut ei Lauingæ professoris conferantur munia, velle igitur, ut significet, quo res suæ sint statu.*

*Clarissime D. Doctor,*

Cum diu nihil literarum abs te acceperim, non potui intermittere, quin ex Neoburgo etiam absens curarem hunc tabellarium ad te mitti, ut explorarem, quo in statu essent res tuæ. Nam ego eam cogitationem nondum deposui, fore ali-

aliquando, ut jura Lauingæ profitearis, quamvis adhuc nihil certi de ea professione constitutum est, & ego etiam de aliena voluntate certi aliquid promittere non possum. alioquin sine ulla intermissione hoc tibi significassem. Valde igitur oro, ut me, ubi sis, quid speres, vel de rebus tuis constitutis, certiore reddas. Nam etsi nunc peregre proficiscar, tamen velim me intra spatium trium hebdomadarum responsionem tuam impetrare posse, quia existimo, me circa id tempus ad aulam cæsaris profecturum esse, ut ibi cum viro ornatissimo *D. Hallero* de hoc negotio conferre possim. Quod si aliquid illi scribere constituisti, & huc ad me miseris, curabo, ut vel per me vel per alios diligenter ad ipsum perferatur. Bene & feliciter vale. Datæ 11 Junii an. MDLXII.

*Clarissimo viro, pietate, nobilitate & virtute præstanti, D. Ferdinando a Petra alba, J. U. D. Domino & amico suo honorando.*

### XIII. E J U S D E M

A D  
E U N D E M.

*Molestum sibi esse, quod ei fortuna in loco condigno consequendo haud adspiret. Se quidem causam ejus huc usque diligenter egisse, eamque denuo Ministris aulae Neuburgensis commendaturum esse: certi tamen aliquid promittere haud posse. ceterum optare, ut sedem in Germania inveniatur, nec ex ea demigret.*

*Clarissime vir,*

Cum his diebus domum rediissem, legi literas tuas, in quibus mihi statum conditionis tuæ explicas. Ac sane doleo, ingenium natum ad optima studia ornandum, cui ac-

A a 2

cessit

cessit insignis industria & rerum experientia, jam quasi in ipsa herba deseri, nec reperire locum doctrinæ & virtuti convenientem. Permolestum etiam mihi est, quod te non ita prouehere possum, sicut ex animo cupiebam ac optabam. Vere enim affirmare possum, me summo studio egisse causam tuam, ac etiam aliquoties in spem venisse, fore, ut apud nos commodum locum inuenias. Sed varia inciderunt impedimenta, quæ hætenus hanc meam de te, & simul etiam de præclarissimis studiis, in quibus magna cum laude versaris, bene merendi voluntatem retardarunt. Ex quibus facile coniiicere potes, me certi aliquid de conditione Lauingenfi vel aulica, præsertim in tam brevi temporis spatio, quo te ex Germania migraturum esse scribis, nunc polliceri non posse. Nollem enim te vana spe lactari, præstabo tamen id, quod potero, & rursus monebo eos, qui his rebus administrandis præsumunt, ut cogitent de hac conditione, quæ ipsis oblata est. Nam ego, sicut te scire existimo, non amplius muneri Cancellariatus præsum, nec domicilium habeo in aula, sed versor hic in administratione præfecturæ Sultzbacensis: quæ res facit, ut hæc & similia negotia minus regantur ex consilio vel opinione mea. Omnino autem optarem, te in Germania sedem habere multas ob causas, tum vero præcipue propter religionis confessionem: cujus rationem in primis habendam esse homini Christiano, non puto te dubitare. Hæc me scribere cogit amor, & studium meum, quo te propter excellentem eruditionem & virtutem complector. Bene & feliciter vale. Datæ Sultzbaci d. XXVII Junii an. MDLXII.





illius scripti ad tempus idoneum concederetur, non gravarer illud diligenter perlegere: non quod mihi hoc tribuam, ut te multa monere possim, sed præcipue eam ob causam, ut in hac controversia, in qua me malevolentia quorundam non leviter exercuit, cogitationes meas cum tuis conferrem. Bene & feliciter vale, vir doctissime. Datæ XXVII Junii an. MDLXII.

XV.

## E J U S D E M

A D

JOANNEM BAPTISTAM HEINZELIUM.

*Probe se meminisse, qui superiori anno ipsum inter & se fuerint sermones. Cur suam operam civitati Augustanae tum non plane condicere potuerit. Quo animum suum illo tempore inclinavit. Quam inanem in spem devolutus sit. A duce Mecklenburgensi honestissimam functionem sibi nunc enixe deferri. Cum spatium deliberandi sumserit, se rogare, ut amice & benevole, quid consilii hic capiendum sit, expromat.*

S. D.

Qui fuerint præterito anno inter nos sermones, cum de migratione ex aula nostra cogitationem jam multo ante suscepis-

---

paucis ante obitum mensibus ad D. Laurentii ecclesiasten. vid. Zeltnerus dissertatione de vita, fatisque Mauriti Helingi § XVI p. 26, & de vita, meritisque Joannis Kaufmanni § VII p. 13. quippe vir erat doctus, & Lutheri, cujus aliquot annos συσσίτος fuerat, sectator, strenuus purioris religionis hyperaspistes. Partem ultimam commentarii Lutheri in Genesin, quem Vitus Diericus, eoque mortuo Michael Rotingus edere cœperant, luci publicæ dedit. vid. Seckendorf lib. III Historiæ Lutheranismi §. CXXXIX n. 4. p. 670.

cepissem, & favore tuo & magnifici viri, præfecti urbis *D. Rechlinger*, mihi spes honestissimæ functionis in Republica vestra ostenderetur, procul dubio adhuc meministi. Ego sane hujus rei memoriam nulla ratione deponere a me possum, cum ex ista familiari conversatione & liberalitate amplissimi Senatus, quæ post secuta, non obscure intellexerim, te & rebus meis optime consultum esse cupere, & non diffidere, quin mei aliquis usus in vestra republica esse possit.

Quæ autem fuerint causæ, seu potius impedimenta, quod tum operam meam urbi vestræ plane addicere non potuerim, credo te in recenti adhuc memoria tenere. Non poteram enim ita subito me ex ministerio Principis mei avellere, & discrepantia religionis in eadem gubernatione, & alia quædam, quæ jam commemorare non est necesse, me ab hoc proposito absterrebant. Accedebat etiam majoris otii & tranquillitatis cupiditas, qua me frui posse sperabam, si a quotidianis & continuis turbis gubernationis quasi semotus, uni alicui & certæ functioni incumberem.

Sed me mea opinio multum fefellit. Nam hoc sesqui-anno, quo ab aula abfui, ita distractus sum variis peregrinationibus & negotiis, ut neque illi functioni, cui adhibitus sum, legitimo modo præesse, neque privatis rationibus meis vel minima ex parte consulere potuerim, & quod molestissimum est, mutata conditione secuta est etiam animorum mutatio seu abalienatio in quibusdam locis; quæ omnia animum meum, quamvis reluctantem, eo impellunt, ut me ab hac provincia, quam gero, vel potius ab hoc pistrino, in quo jam per duodecim fere annos ingens & periculosum saxum volvo, si Deus vitam dederit, & meis consiliis aspiraverit, liberare cogar.

Et quanquam animus meus eo inclinatur, ut malim in hoc oppido, tanquam privatus, addicta tamen opera aliquibus magistratibus, certis quibusdam conditionibus, aliquantisper vivere; tamen haud scio, annon sint futuri aliqui, qui  
quod

quod ipsis operam meam, qualem ipsi expetunt, denego, propositum meum fortasse impediunt. Muniendus igitur est animus meus ad omnes fortunæ vices æquo animo perferendas, & simul circumspiciendum de aliquo nidulo, si forte aliqua tempestas me hic, ubi maxime cupio, sedes figere prohibeat.

In his cogitationibus dum exerceor, inter cetera media, quæ se ostenderunt, illustrissimus Princeps *Joannes Albertus* dux Mechelburgensis, qui jam in coronatione Regis Romanorum Francofordiæ fuit, insigni significatione clementiæ mihi obtulit non solum liberale & honestissimum stipendium, sed & amplissimum honorarium, & præterea sumptus itineris valde liberaliter, ea conditione, ut illi operam meam ad aliquot annos promitterem. Etsi autem tunc, cum princeps coram hæc mecum ageret, me propter longitudinem itineris & alias quasdam incommoditates, in primis autem, quod ab aulicis functionibus in posterum abhorream, me prolixè excusavi: tamen cum hanc diligentem excusationem meam non recipere, sed refutare conaretur, ac adeo benigne urgeret, ipso etiam Principe hortante sumsi spatium ad deliberandum.

Cum igitur, quantum ad me & domesticas res meas attinet, satis difficilem deliberationem susceperim, nolui aliquid certi sine amicorum consilio statuere, & in primis tuum consilium quærendum esse duxi, quem scio non solum prudentia & rerum usu valere, sed etiam mihi amicissimum esse, nec dubito, quin princeps Mechelburgensis tibi multis de causis notus sit. nam & proximo conventui Augustano aliquantisper adfuit, & ante decennium in illorum principum castris & fœdere versatus est, quorum armis captivi principes Germaniæ liberati sunt. Mihi nunquam ulla cum eo intercessit notitia, nisi quod eum aliquoties vidi. Sed semper audivi, in eo esse egregiam pietatem & eruditionem.

\* Si

\* Si in hac superiori Germania sedes suas haberet, non facile hanc gratiam, quam offert, si ita Deo visum esset, e manibus excuterem. Sed perspectæ mihi sunt molestiæ & difficultates eorum, qui cum uxore & liberis suis peregrinantur; nec etiam ingenia, mores, & consuetudines ejus gentis, quibus dominatur, mihi notæ sunt. Sed cum præter omnem meam spem & expectationem hic princeps tanta benignitate me sibi devincire velit, variæ cogitationes exercent animum meum. Nam ut maxime privatum emolumentum (cujus rationem, quam rei publicæ, minorem habendam duco) me propter liberos meos non moveret; tamen multa mihi in

B b

men-

\* Et erat certe princeps cum pius, ac purioris religionis, si quis alius, amans, tum maxime eruditus.

Inter difficiles sane rei publicæ curas, haud parum sacris tribuit meditationibus, ac quicquid in scriptis patrum & *B. Lutheri* observatu dignum, sibi que proficuum judicabat, excerpfit, collegit, inque librum justæ molis congeffit. *Hedericus* elegia in obitum ejus scripta § 81 & seq. *Thomasius* periodo III rerum *Gustroviens.* § XIV p. 159. Speciatim in memoriam supremi regressus diei, metæque mortalibus omnibus positæ, librum confecit, non parum ad sanctioris vitæ usum atque ἐυδαιμονίαν facientem, qui *Meditatio* mortis inscriptus est, atque post obitum ejus publicam in lucem prodiit. *Thomas* l. d. adnotat. lita) p. 161 & seqq.

Tum vero non solum in studio, quod *Politicen* Græci dicunt, ac facultate oratoria egregie versatus erat, verum etiam in mathematicis disciplinis, præsertim in fiderali scientia, tantos fecerat progressus, ut omnes stellarum positus, planetarum motus, atque adeo universam corporum cælestium rationem calleret. *Thomas* l. d. § XXVI adnotat. n. 6 p. 215 & seq.

Quum latinum sermonem plurimum amaret, & genuinam ejus puritatem singulari diligentia sectaretur, lectionis *epistolarum Ciceronis* tam cupidus fuit, ut has non aliter, atque *Alexander Homeri* carmen, *Scipio Xenophontis* *Cyripædiam*, circumtulit, manibusque triverit. *Hedericus* l. d. § 131 & seq. *Burckhard* cap. V de *linguae latinae in Germania fatis* p. 415 & seq.

mentem veniunt, quæ interdum eo me deducunt, ut dubitem, an fortasse singulari fato alio evocatus sim.

Te igitur officiose & amanter oro, ut tuum mihi consilium per hunc tabellarium, si fieri poterit, vel si tantum otii nunc non est, primo quoque tempore per Norinbergam significes. Differam enim responsum dandum principi, donec sententiam tuam cognovero. In qua re novo beneficio me tibi devincies, nec vicissim deerunt tibi studia & officia mea, si qua ex hac tenuitate rerum mearum proficisci poterunt.

Christus, filius Dei, qui nos sanguine suo redemit, cuius mirandi beneficii memoriam his diebus celebramus, concedat tibi & toti honestissimæ familiæ tuæ hunc venientem annum felicem, faustum, & salutarem, teque ecclesiæ ac rei publicæ superstitem & incolumem quam diutissime conservet. Bene & feliciter vale, *vir ornatissime*. Datæ Sultzbachii in die Innocentum, in fine anni MDLXII.

XVI  
E J U S D E M

A D

PETRUM AGRICOLAM (a)

*De molestiis ejus. de Joan Sachs laboribus poeticis. de præsentis Pantaleon. Candidi (cujus rationem in tempore habendam esse, suadet) sorte, statuque. de Sturmii scripto quantocius edendo. de Aventini annalibus Boicis. de odiis muliebribus cavendis. de valetudinis suæ statu. de Heshusii eruditione & ingenio. de occasio-*  
*bus*

---

(a) Petrus Agricola, inter præceptores principum juventutis Wolfgangi Ducis filiorum, Philippi Ludovici & Joannis, tertius isque egregius, atque cum munere hoc summa cum laude defunctus es-

*bus crescendi, quas Bavari neglexerint, Austriaci contra studiose amplexi sint. de Drechsellii morbo. de Nobili, quem principi natu majori adjungendum quidam consulant. de fluxa Hungarorum erga reges suos fide. de difficultatibus, quas Caesari a Turcis, aliisque metuat. de Waiwodæ genesi.*

S. D.

Ago tibi amanter gratias, vir doctissime, quod tam sæpe & copiose ad me scribis, nec propterea, quod rarius respondeo, hoc officii genus intermittis. Credo, me ad quinque epistolas tuas nondum respondisse. Primum autem ad eam partem litterarum tuarum aliquid respondendum est, in quibus te tam diligenter excusas, quod tuas molestias & sollicitudines interdum mecum communices. Ego vero pro ea amicitia, quæ inter nos est, omnino optarem, ut meo la-

B b 2

bore

---

set, ad vitæ usque finem fuit a consiliis. His vero eum extulit verbis G. Cleminius, Gymm. Lauingani Rector, in orat. de curriculo vitæ, præcipuis virtutibus & obitu Philippi Ludovici, C. P. R. cet. p. 10: *In illius (Marii) locum suffectus est, vir omnium virtutum, doctrinarumque genere præstantissimus, Petrus Agricola, piæ memoriæ, qui veterum Philosophorum more, tam vitæ & exemplo bono, quam doctrina & eruditione (quæ omnium est optima & fructuosissima informandæ juventutis ratio) docens, & has quasi faces præferens, illum vera de Deo religione ac pietate, nec non aliis virtutibus ac disciplinis, præsertim vero iis, quibus instructi esse debent, qui aliquando ad gubernacula sedebunt, accurate & religiose instituit; cf. quoque, quæ de viro isto sollertissimo acque & honestissimo testatus est Jo. Sturmius in Scholarum Lauinganarum dedicatione ad dictos principes tum juventutis scripta. Neque igitur mirum est, quod ipsi summa familiaritas cum Sitzingero, viro doctrina & virtute primario intercessit. Reliquit vero Petrus filium Magnum Agricolam, pastorem & Superattendentem ad B. Mariæ virginis Neoburgi.*

bore & molestia tibi tuas difficultates lenire possem, nec ego tua causa aliquid laboris detrectarem, si ulla spes nobis ostenderetur, aliquid conficiendi. Sed vides, quales sint nostri & nostrorum conatus & actiones: necessaria negligimus, non necessaria facimus, præsentia & mediocria fastidimus, de aliis rebus consultamus, & ea, quæ nostri muneris sunt, non curamus; ut vere de nobis dici possit illud Euripideum, *εἰ τις ἂν μεγάλα δῶκεν ἢ παροῖσα ὄνχι φέρει, μαινόμενων οἱ δὲ τροποι.* Sed Deus dabit vel hic quoque finem, vel quædam, pro ingenti misericordia sua, mitigabit, vel emendabit. Interea mutuis colloquiis nos invicem confirmemus: ἦδὲ γὰρ φίλος λόγος ἔστι τοῖς λυπομένοις.

Ineptus nuper fui, quod, cum Norimbergensem poetam nominares. non intellexerim. Sed paulo post, cum nondum a te monitus essem, succurrebat *Saxo* noster; quem ego non rythmographum, sed celebrem & facundum nostræ linguæ poetam dicere non dubito, & propter ingenii elegantiam & propter rerum varietatem, quas descripsit. Et profecto ipsius libri, quorum jam extant tria justa volumina, plus doctrinæ & sapientiæ in se continent, quam multa hujus temporis scripta, etiam eorum, qui se inter sapientes numerari existimant. Fratri uxoris meæ familiariter notus est. Per eum, si quid contra Esauitas cudendum est, facile præstabis, modo tu argumentum suppedites.

*Panthaleon* græcæ linguæ non ignarus est; sed an in ea excellat, nescio. Credo, hoc anno ipsi stipendium negatum iri. nam consiliarii Bipontini jam dudum cogitant illum revocare. Consultius igitur esset, ut Lauingæ, quam alibi doceret. Significabis igitur, an ibi certo locum habere possit, & ne alius minus idoneus antevertat. Dominus *Ostermannus* procul dubio cavere potest (b). Scriptum *D. Sturmii* (c) op-

(b) *Pantaleon* iste dicebatur nomine gentilitio *Weiss*, quod latino *Candidi* commutavit ipse Melanchthonis discipulus, cujus vitam



(c) optarim primo quoque tempore in lucem prodire, si fortasse nos postea puderet, ea re ipsa non præstare, quæ verbis pollicemur.

Ea, quæ ex *Aventino* annotasti, me hortantur, ut autorem illum evolvere cupiam, si modo facultas legendi restitueretur, etsi antea quoque præclare de illo sensi; quia sciebam, illum ex publicis monumentis Bavaricæ multa desumpsisse. Sed in eo peccavit, quod multarum familiarum Germanicarum appellationes latine proferre conatus est: quæ res fecit, ut pleraque nomina interciderent. Audivi aliquando a *D. Eckio*, *Eckii* Bavarici filio, se habere exemplar manu scriptum, in quo multa sint, quæ principes Bavarici edi non voluerint. etsi quoque is liber, qui extat, ne publice vendatur, in Bavaria interdictus est.

De gynæceo quæ scribis, valde miror; nec tibi tam labor ipse fingendus est, quam alia pericula vitanda. Tibi enim notissimæ sunt historiæ, in quibus etiam optimi propter muliebria odia in periculum venerint, & me partem ejus molestiæ tulisse, nescio, an affirmare audeam.

Sermonem *D. Lutheri* de genere morbi, cum quo conflictabatur, cum voluptate legi, quanquam me illius naturæ & viribus comparare non possim, & in viris heroicis multa conspiciuntur, quæ ad me & mei similes, qui infra medio-

B b 3

cres

---

satis ample descripsit *M. Adami* in vitis Theol.

Neque vero is tum ad Musas Lauinganæ accessit, sed Bipontum evocatus hoc ipso anno præesse cepit scholæ Latinæ Bipontinæ, eodemque post ad ecclesiam Hinfuillanæ translatus est, unde tum ad diaconatum Meisenhemensem, tum Bipontinum vocatus est. Atque is an. 1571 mortuo *Cunmanno Flinsbach* unus omnium dignissimus videbatur, qui & Pastoris & Episcopi ecclesiarum per universum Ducatum munera consequeretur. Sed erit, qui illius laudes peculiari scripto persequatur.

(c) Indigitat Scholas Lauinganæ, quæ hoc ipso anno primum typis excusæ sunt.

cres fumus, transferri non possunt. De uxore, cum ad thermas proficiscendum est, domi relinquenda, miror, te, qui cælibem vitam agis, rei uxoriæ tantam cognitionem habere. Sed jam transierunt pene dies mei. Nam etsi non sit ætas grandior, tamen ejus temporis vix recordari possum, quo uxorem duxi, ingrediebar enim tunc annum vicesimum tertium. Ipse princeps nuper in similem sermonem ingrediebatur: cui respondebam, nulla re mihi magis opus esse, quam sano capite. quæ verba tamen non unam tantum interpretationem recipiunt. Quod ita copiose cum *D. Andernaco* de valetudine mea contulisti, eo nomine tibi non tantum gratias ago, sed etiam de tua voluntate erga me certissimam conjecturam facio; de qua & antea nunquam dubitavi, & ut dubitarem, nullam causam habui. Existimo, me obtemperaturum ipsius consilio, si Deo ita visum fuerit. Sed mutatio tempestatis, in ipso paschatis die orta, videtur tam diu duratura, ut ejusmodi consilia aliquantisper remorari possit. etsi omnino, Deo vitam prorogante, constituerim, valetudini operam dare, & divina naturæ remedia non negligere. Verissimum enim est, quod ille ait: ἐν ἑστ' ὑγείας κρείττον ἔδειν ἐν βίῳ.

*D. Heshusium* virum doctum & ingeniosum esse, non dubito, & mihi aliqua cum ipso inita fuit notitia, eo tempore, cum Heydelbergam venissem. Et in ipso homine corporis dignitas conspicua est. Sed nimis acerbus fuit in præceptorem nostrum *Philippum*, quem edito scripto male tractavit, eique inter cetera veteratorias artes objecit, a quibus ille, ut scis, alienissimus fuit. Sed cum post ea tempora varie agitatus sit, & ætas accesserit, credo ipsum modestiorem factum. νεος γὰρ ὡν ἔδοξεν μὲν, ἐφρονεν δ' ἄδεν. & plerumque ita comparatum est, ut iis, qui vel in ecclesia, vel in republica versantur, sint ἡ παθημῶτα μαθημῶτα. An nostri, qui illum accersiverunt, cum ad tractationem de stipendio ventum fuerit, satisfacturi sint, ut tu scribis, ubi videbimus, videbimus. *D. Marbachii*

*bachii* scriptum ex nundinis Francofordiensibus avide expecto.

De origine nostrorum Principum quæ scribis, miror, cum multi antehac plane affirmarint, *Wittelsbachios* ortos esse ab *Arnolpho*, quem naturalem, non legitimum fuisse, certum est. Scio ipsum *Aventinum*, quem tamen jam non aspexi, accusare ignaviam hujus familiæ, quod multas crescendi occasiones non tantum neglexerint, sed etiam ea, quæ jam divinitus ostensa fuerint, excusserint. Scis enim, eos non exiguum partem inferioris Germaniæ tenuisse: imo & Marchionatum Brandenburgensem. Et quoties regni Bohemici occasio oblata est? Ungariam tenuit *Otto*. Daniam, Sueciam, & Norwegiam *Christophorus*. Quo tempore, si aliqua nostrorum insignis virtus & diligentia fuisset, etiam deficientibus ex linea descendente heredibus, via ad retinenda regna iniri poterat, cum tot essent in ea familia illustres. De comitatu Tyrolensi, Styria, Carynthia, & aliis provinciis quid dicam? cum post bellum Bavaricum nostri tandem, ut illi juri renunciarent, a *Maximiliano* coacti sint. Austriaci vero quam brevi tempore & illi familiæ & aliis anteverterunt? Sed fatalia hæc esse, non dubito. Et scis, *Mardonium* apud *Herodotum* dicere, ὅτ' δεῖ γενεσθαι ἐν Θεῷ ἀμηχανον ἀπορρῆσαι, καὶ εἰς τοῖς δε λεγῶσι πῶς κείθεθαι ἐδελεῖ. Memorabile est, quod majores nostri dixerunt, & ego a quodam illustri viro aliquando accepi, qui se id ipsum ab avo suo accepisse dicebat. Causam, quare Bavarica familia decreverit, hanc esse: *Wann ein Hertzog von Bayern in die Dürnitz im kalten wetter gangen sey, und ihm ein treuer Diener nachgefolgt, hab er die Thür zugeschlagen, und den Diener draufs uffwarten lassen. Wann aber ein Hertzog von Oesterreich dergestalt in die Durnitz gangen, hab er sein Hand im hieneingehen wieder hinter sich gestreckt, und den Diener selbst mit der Hand hinein gezogen, daß er sich auch wärme und nit erfriere.*

D. Wal-

*D. Waltherum* (d) adeo periculose ægrotasse, ipsius causa doleo. Sed ut hoc genus morbi subito accedit, ita spero, eum jamdudum Dei beneficio convaluisse. Erat hic morbus usitatus inclyto Principi, Duci *Othoni Henrico*, qui sæpe conquerebatur accedente hoc malo, se talia συμφορα pati, qualia in initio pestiferæ luis accidere solent.

*De Nobili* illo, quem ii, quos nominas, principi natu majori adjungendum esse existimant, prorsus nihil mihi constat (e). Scis, quam facile hoc genus hominum simili loco natos commendet. Familiæ nomen puto me antea audivisse. Sed nota tibi est natura ejus gentis. Scribam ad amicum quendam Assessorem judicii imperialis, nam existimo, eum aliquantisper ibi hæsisse. Et *D. Waltherus* idem ad fratrem (f) præstare posset.

De defectione vngarorum equitum antea nihil audivi, & heri ex Norimberga literas accepi, in quibus extant ea, quæ ex adjuncta schedula intelliges. Sed magna semper, ut tu scribis, perfidia hujus gentis erga reges suos, præsertim in cæsa-

- 
- (d) *Waltherus Drechselius*, J. U. D. Consilarii primum partes Bionti, dein Neoburgi sustinuit, tandem post Sitzingerum in amplissima Cancellarii Neoburgici dignitate, æque ac civili prudentia & virtutibus illustris fuit. Habuit is, ni fallor, successorem in hac dignitate *Georgium Ludovicum Frölich*, post cujus fatum eandem adeptus est clarissimus *Joannes Zeschlinus*.
- (e) *Cleminius* l. c. p. 12 refert, Philippum Ludovicum Principem ann. 1565 in aulam Maximiliani II Cæsaris omnium fere optimi splendidissimam ablegatum comites habuisse & morum præfectum *Adamum a Galen* & studiorum magistrum *P. Agricola*. Anno 1579 quidem ad nos advenit *Adamus de Gahlen* in *Muchhausen*, junior, atque ad honores & consilarii & Archisatrapæ Tabernæmontani viam invenit: sed nescimus, an is idem sit cum illo, de quo in litteris hisce agitur.
- (f) Fuit is *Melchior Drechsel*, J. U. D. & Cameræ Imp. Spirensis Assessor.

cæsares, fuit. Quantis cum calamitatibus conflictatus est ipsorum causa *Sigismundus*, cujus socrus Regina a quodam præfecto aquis submersa; uxor vero & ipse etiam postea, uxore mortua, in misera captivitate fuerunt. Meministi, credo, nostros sermones de initiis hujus belli. & valde metendum est, ne hic adolescens Imperatori optimo, etiamsi jam compositio facta fuerit, aliquando negotium facessat. Nam Turca, si non senex iste, tamen successor aliquis utetur illo tanquam præcurfore. Et Poloni fortasse se adjungent, præsertim cum ipsius avunculus, Rex Poloniæ, cogitet de repudianda sorore cæsaris propter sterilitatem. Ex Roma enim scribitur, ejus rei habitas esse in Cardinalium consistoriis aliquot consultationes. Veneti etiam non volent Cæsarem in Transylvania crescere, propter vicinam Dalmatiæ oram: quam ipsi tempore Sigismundi & postea suis artibus occuparunt. Ipse etiam Vaivoda miro ingenio esse dicitur. Et existimo, me aliquando ipsius genesin vidisse, in qua magnus est congressus superiorum & aliorum planetarum circa domum, ni fallor, duodecimam pene ad cuspidem primæ. Credo, *D. Cypriano* (g) eam notam esse, & velim, te cum *D. Phausero* & ipso conferre. Quanquam quod ad astrologicas prædictiones attinet, *D. Luthero* multum assentior. Extant, ut a quodam Transylvano audivi ante sexennium, aurei Ungarici cum hac inscriptione: *Stephanus D. G. Rex Ungariæ, si fata voluerint*. Sed Deus est, qui hæc suo consilio mirifice gubernabit, & Cæsarem nostrum in tanta perfidia suorum protegere potest, quod ut faciat, ex animo opto.

Hæc in sinum tuum effundere volui, non tam propter rerum, de quibus scribo, necessitatem, quam ut ostenderem,

C c

assidui-

---

(g) *Cyprianus Leoviti*us, Prof. Mathem. Lauinganus; cujus viduam Dianam Cloeliam postea nupsisse *Petro Agricola*e, cognovimus ex epithalamio *Nic. Reufneri* in operum poet. P. I, p. 217 sq.

affiduitatem tuam in scribendo mihi longe jucundissimam esse. Bene & feliciter vale, *D. Phausero*, si quando scribis, quæso, meo nomine officiosam salutem nuncies. Rursus vale. Datæ *Sultzbachii* XXVIII die mensis Aprilis, anno MDLXV.

*Doctissimo viro, pietate & virtute præstanti. D. Petro Agricolæ, præceptori Ducali in aula Neuburgensi ad Danubium, amico tanquam fratri charissimo suo &c.*

## XVII.

## P E T R I A G R I C O L A E

A D

U L R I C U M S I T Z I N G E R U M .

*De novis quibusdam: turbis itidem ab Hombergero Lauingae, proposita contra phrasin Majoris, de necessitate B. O. disputatione, nuper excitatis.*

S. P. Etsi non ignoro, te lectione assidua & molesta occupari, tamen certo tabellario has dare volui, licet incerta sint hæc ipsa, quæ scribo. Qui rumores in Berlariana λεχη collectos huc perferri curat, scribit, Vesontione nuper per tumultum a multitudine partim captos, partim cæsos esse, quibus rei summa ibi commendata fuit, idque propterea, quod Evangelicos, ut vocant, tollere decrevissent. Regem Galliarum, de cujus vulnere dudum rumores sparsi sunt, furore agitari. Hugenororum copias ita augeri, ut illorum opprimendorum nulla spes sit. Licentiatus *Wolfius* (a) Cancell-

(a) Loquitur de *Jo. Wolfio* J. U. Lic. Consiliario primum Palatino Neoburgico, dein Bada Durlacensi, cujus vitam describit *Melch. Adami* in vitis Ictorum,

cellarii Phorcensis filiam duxit. *Hombergerus* Theologus (b) Lauingæ novas turbas dedit. Inscio & invito Rectore, propositiones proposuit ad disputandum, in quibus odiosissima notatione nominis, *Majoris* certamina renovat: & clare affirmat, alteram contrariam propositionem, *opera bona perniciofa sunt ad salutem*, recte defendi, & bene defendi posse. Hæc importunitas quia Rectori & Præfectis improbata fuit, clare illos in lectionibus Majoristas esse declamavit: excitata rixa minime necessaria & scandali plena. Sed hæc tragœdia brevibus & paucis explicari non potest. Obtulit enim librum magnum, quo factum defendit, ac fautorem in aula invenit, quem minime putes. Nunc demum de schola illa dubitare incipio, cujus mediocria initia hoc anno facta fuerunt. Bene vale. Neuburgi Kalend. Febr. MDLXXIII.

*Dignitatis tuæ studiosissimus*

Petrus Agricola.

XVIII.

NICOLAI REUSNERI

A D

E U N D E M.

*Cratonis Archiatri caesarei pronam erga se voluntatem ei prædicat. Quos Jurisconsultos pro testimonio impetrando compellendos censeat, quaerit. Theses quasdam juridicas ei mittit. Joannem Heupelium commendat.*

S. P. *Petrus Agricola*, communis amicus noster, Ambergæ ad me literas suas misit: & his conjunxit exemplum epistolæ

C c 2

istolæ

(b) *Jeremias Homberger*, ante Francofurtanæ scholæ Rector, ob vehementiam odii in Calvinianos inde pulsus, Lauingam appulit, vide *Fechtium* in Apparatu ad epist. Theol. Marbach. p. 127

stolæ illius, quam *D. Crato* Archiatros Cæsareus ad te misit. Ex qua intelligo, *vir amplissime*, *Cæsares meos*, opera ipsius & favore, Cæs. Majestati & Exarchis filiis oblatos esse, etsi a me erratum fuerit in nomine Archiducis *Maximiliani*: de quo me quoque per literas admonuit: & sibi facile hoc, quod postulem, impetratum iri videri: si modo duorum Doctorum in jure testimonia & auctoritates obtineam: quæ me hoc dignum honore perhibere possint. Gaudeo autem vehementer, & ex animo lætor, auctoritate vestra negotium meum ita feliciter succedere: & mea consilia, measque operas a vobis probari. Præsertim *Cratonis* fidem & studium in hac causa plane admiror & veneror: qui sponte sua meam causam ita liberaliter agere, & totum hoc negotium in se suscipere non dedignatus sit. Atque utinam illum diem optatissimum videre mihi aliquando liceat; cum utriusque vestrum dignas gratias agere, & pro vestris beneficiis, vobis operam meam, studiumque navare possim. Equidem mihi ad remunerandum nihil suppetit, præter voluntatem & memoriam: spero autem Deum recte factorum omnium remuneratorem liberalissimum, vobis hæc beneficia vestra, quæ in me collata sunt, cumulatissime facturum jucundiora.

Ceterum, quoniam res mea eo deducta esse videtur: ut testimonia duorum jurisconsultorum mihi exquirenda sint: nihil equidem magis exopto, quam judicium tuum, & consilium, quod sine molestia facere possis, per literas cognoscere: quos potissimum hac de causa mihi compellandos esse arbitrare. Permagni enim æstimo judicium tuum grave & prudens: cui, quantum in me est, summa animi cupiditate obsequi studebo.

Mitto jam theses quasdam disputationis juridicæ, de quibus, adjuvante Deo, publice respondere conabor ad diem Lunæ proximum: de quibus etiam judicium tuum expecto. Sunt etiam ante hoc tempus a me propositæ similes disputationes, ut *de justitia & Jure*, item, *de jure personarum*: sed



æ typis excusæ non sunt. Quod ad cetera attinet, res scholæ nostræ mediocriter se habent, & in pristino sunt statu, quem ex *D. Agricola* te cognovisse arbitror.

Literas has dedi *Joanni Heupelio*, Sultzbachio, pio & industrio adolescenti, qui diligentiam, probitatem, & modestiam suam per aliquot annos in hac schola nobis insigniter declaravit: quem ego humanitati & bonitati tuæ etiam atque etiam commendo. Et te pro singulari liberalitate & sapientia tua vehementer rogo, ut literarum hanc interpellationem meam tam insulsam & præproperam, æqui bonique facias: & me in benignitate tua & amore perpetuo acquiescere patiaris. Valeat Magnif. T. Lauingæ celerrimo calamo Idibus Julii LXXIII.

*Magnif. T.*

*deditissimus*  
Nicolaus Reufnerus  
*Rector Scholæ.*

*Magnifico viro, & pietate, doctrina, sapientia, dignitateque ornatissimo, Domino Huldricho Sitzingero, J. U. Doctori, & consiliario Caesaris ac Palatino, Domino & Patrono suo reverenter colendo.*

*Sultzbach.*

XVIII.

ULRICI SITZINGERI

A D

CSPAREM CRUCIGERUM.

*Gratum sibi esse, quod Joanni N. tam luculentum dederit testimonium. Veteris amicitiae & jucundam se hucusque retinuisse memoriam, & in posterum quoque*

C c 3

*reten-*

*retenturum. Novo Poloniae regi commeatum per Germaniam datum esse. Biblia Eberi se desiderare, petereque, ut ea, si fieri possit, pro se haud gravatim comparet.*

*Clarissime vir, Domine & amice veteri & fraternae amicitiae jure honorande.* Exhibuit mihi literas tuas *Johannes* noster circa initium Junii, cum ex aula caesaris domum & ad meos Dei beneficio feliciter rediissem. Et ex animo gavifus sum, te non solum ipsi *Johanni* tam luculentum testimonium vitae & studiorum tribuere, sed etiam veteris & fraternae conjunctionis nostrae memoriam tanta cum benevolentia retinere. Et sane, quod ad eum, quem ita prolixè commendas, attinet, dabo operam, ut intelligat, tuam praesertim tam honorificam commendationem, ut merito esse debet, maximi apud me ponderis fuisse; quod fortasse jam pridem re ipsa demonstrassem, nisi post iter Viennense aliae quaedam excursiones me impediissent. & ipse nunc ultra mensē abest, ut audio, apud propinquum quendam in Bavaria.

Ceterum, quod ad veterem necessitudinem nostram attinet, omnino tibi persuadeas velim, mihi illam & tunc, cum una esse potuimus, longe suavissimam fuisse, meque nunc etiam, ingravescente aetate, illius summa cum voluptate saepissime recordari, ac nihil antiquius ducere, quam ut illa sit perpetua, firma, & aeterna, sicut etiam in illa meliore & beatiore vita futuram esse non dubito. Nec ulla temporum iniquitas, vel locorum intervalla hunc animum erga te & alios bonos viros, ut spero, mutabunt.

De publicis rebus seu potius calamitatibus scribere non libet. & eram hoc tempore occupatissimus. Quod senatus Electorum, vel potius illorum Delegatorum Francofordiae, Novo Poloniae regi designato (intercedentibus etiam quibusdam Electoribus) commeatum per Germaniam dederit cum 800 equitibus, certis tamen conditionibus praescriptis, &  
certo

certo itinere designato, a vestris hominibus jam ad vos perlatum esse, non dubito. Qualis erit, quæso harmonia gentium Scythicarum & Gallicarum? Sed hæc Deus ordinabit, cui ista, sicut cetera, quæ mutare non possumus, commendemus.

Me singularis cupiditas incessit habere ea Biblia, quæ impensis inclyti Electoris Saxonix & opera doctissimi viri, *D. Eberi* ante aliquot annos in quarto; ut vocant, impressa sunt, ubi latinus textus respondet germanico. Eaque præcipua causa est, quod germanicam versionem *Lutheri* vice commentarii esse duco. Sed bibliopolæ, quos compellavi, respondent, talia exemplaria non vendi publice. Tu, si me in hac re juvare posses, præstares officium longe gratissimum. Nec parcerem ulli pretio. Quæso igitur, ut per hunc tabellarium significes, an alicujus exemplaris spes esse possit, & quanti vendatur. Curabo enim, ut pecunia ad vos mittatur, & libri compacti, tinctæ & correctæ etiam charta, ne perfluat, redimantur. Spero, te non ægre laturum, quod tibi, viro theologo & aliis necessariis rebus occupato, hoc oneris imponere audeo. facio enim hoc confisus veteri nostra familiaritate, & vicissim in ejusmodi vel alio officii genere respondere paratus sum. Bene & feliciter vale, vir doctissime. Salutem reverenter adscribo Clariss. viris *D. D. Majori* & *D. Peucero*, & honestissimis uxoribus & familiis vestris. Ex prædio nostro *Hosenstein* die XV Septembr. anno MDLXXIII.

*Clarissimo viro, pietate, eruditione, & virtute præstanti Domino Casparo Crucigero, S. Theologiae Doctori & Professore in inclyta academia Vitebergensi, Domino & Amico veteri, ut fratri honorando suo.*

## P E T R I A G R I C O L A E

A D

ULRICUM SITZINGERO.

Conr. Heresbachii *lib. de institutione liberorum illustrium*, Hieron. *item Oforii de institutione Sebastiani regis Lusitanæ erudite scriptos esse. Polonos quosdam & Gallos e comitatu novi Poloniarum regis Ducatum Bipontinum jam pertransisse. In Gallias item profectos delegatos, eum per Germaniam deducturos. Galliarum regem publice significasse, eum a successione in regnum Franciæ exclusum esse.*

S. Mitto ad te, tardius tamen, quam volui, *Conradi Heresbachii libros, de institutione liberorum, qui in illustribus familiis nati fuerunt, luculente atque erudite scriptos. Nusquam in hac vicinia comparare potui: ideo ex mercatu Francofortensi adferri curavi. Scripsit etiam Hieronymus Oforius, Episcopus Sylvensis, VIII libros de institutione Sebastiani regis Lusitanæ: quorum priores IV in monasterio Cæsariensi (forte enim in Bibliotheca monachi inveni) avidè percurri. Scripti sunt ad imitationem librorum Ciceronis de Oratore, ad Q. fratrem: videturque Oforius copia, splendore, atque magnificentia orationis quasi certare cum Cicerone. Gravissima & honestissima præcepta tradit. Machiavelli & reliquorum Italorum & Gallorum sceleratam refutat levitatem, qua affirmant, veritatem atque fidem commodis atque utilitate privata æstimandam esse.*

Bipontini scribunt, regem Poloniarum ad XV Novembr. Nanceium venturum, atque inde, jam antea sibi significato itinere per Germaniam profecturum. Nonnulli Poloni & Galli, præcipuæ autoritatis, per Ducatum Bipontinum iter  
fece-

fecerunt, qui a Vicario interrogati responderunt, regem cum M. equitibus se Lutetia commovisse. Obviam ei profectus est in Gallias *Ludovicus Comes a Lewenstein*, cui a cæsare adjuncti sunt *Johannes comes ab Eisenburg* & *Ludovicus comes a Widtgenstein*: qui per Germaniam illum deducunt. Ubi apud Parisios Rex novus Polonis juramentum delatum solenni pompa præstitit, Rex Gallicus multitudini significavit, regem Poloniæ fratrem a successione in regno Gallico exclusum esse: quare se mortuo, sine prole mascula, fratri natu minimo regni Gallici administrationem deberi. Biponti pestis sævitia supra L homines extincti sunt.

Bene & feliciter vale. Neuburgi XXI Octobr. MDLXXIII.

*Dignitatis T.*

*Studiofissimus*  
Petrus Agricola.

XXI.

E J U S D E M A D E U N D E M.

*De laudabili ejus proposito. de rationibus, quæ sibi in negotiis suis utramque in partem obversentur. de Leonharto Baldauf. de Balthasare Imbricio. de Abrahamo Manne.*

S. Binas eodem tempore a te accepi, quarum unæ respon-  
sionem ad meas habent, alteræ *M. Leonhartum Baldauff*  
mihi commendant. ad utrasque respondebo paucioribus, ne  
molestias occupationum tuarum augeam.

Ad nostrorum judicium quod attinet, de confectio-  
scripti ecclesiastici, recte facis, quod illorum censuram non  
metuis, qui tantum aliorum recta consilia reprehendere, &  
labores salutare impedire consueverunt, cum ipsi nihil  
magnifica suæ sapientiæ persuasione dignum præstare, neque

D d

velint,

velint, neque possint: quibus conscientia recte factorum, & fiducia opis divinæ opponi debent.

In meo vero negotio illud unum mihi certissimum est, utrum fecero, ejus me pœnitebit. In eo itaque sunt omnia, ut magnis ex duobus incommodis, quod minus est, eligam. Contra conjugium, sanctissimum Dei institutum, non disputo. id enim sine impietate a me fieri non posset. Quod vero in alteram propendeo partem, in causa sunt, ætas jam prope effluxa, & plurimorum exempla, quibus conjugia ætate ingravescente contracta calamitosa admodum & infelicia fuerunt. ad quæ *Salomonis* accedit admonitio: *Exhilaret te uxor, quam adolescens duxeris*. De ceteris difficultatibus, quæ in re domestica constituenda, ingentium instar fluctuum me excepturæ essent, nihil unquam scripsi, neque jam ullum de iis faciam verbum. Quæ enim vitæ meæ sit conditio, quo loco sint, quibuscum vivam, plane tibi cognitum & exploratum est. *ἀλλὰ. γαῖα καὶ γαῖα.*

Optimo juveni, *M. Leonharto* non defuissem, si quid illum mea opera potuisset juvare. Honeste enim illi & bene cupio, cum propter tuam commendationem, tum propter ea, quæ optimus vir *D. Archigrammateus* vester mihi ex *Misnia* redeunti commemoravit. Ipse etiam coram vidi, & moribus illum bonis præditum, & ingenio atque doctrina liberaliter instructum esse. Aliquoties nostris principibus, licet mihi nondum visum, commendavi diligenter: sed cum alii alios nobis, uti fieri assolet, obtrudere conarentur, subinde res hæc in aliud atque aliud tempus rejecta fuit. Ego etiam hac de causa *Leonharto* indicavi, fore in aula *Saxonica* gratiorem, quod *Wittebergæ* ingenium literis excoluisset.

Tandem vero, sub mensis Septembris initium, ab *Augustanis*, *D.D.D. Wolfio*, *Heintzelio*, *Tradelio*, nobis meliori de nota fuit commendatus *Balthasar Imbricius*, natus in *Franciæ* oppido *Königshofen*, qui annis amplius tribus *Henricum Orteburgensem comitem*, *Joachimi* agnatum & clientem,

tem, cum *Pothemio* Barone, domi primum, & deinde apud Argentoratenses, magna cum laude probitatis, industriæ, & doctrinæ instituit. Comites enim bona cum gratia illum fecerunt missum, & testimonio ornaverunt honestissimo. Græce & latine haud vulgariter doctus est. Utraque enim lingua & versus scribit non malos, & orationem solutam facit puram, elegantem & facilem: quod libelli græco-latini anno ætatis XIX ab eo editi satis ostendunt. Argentinæ annum unum atque alterum Jurisconsultos audivit. Scis Lipsiæ in epitaphio *Mosellani* hunc versum scriptum esse: *Ανηρ μαιν ρωμην σμιτος; γνωμην δε μεγατος.* idem de hoc non incommode dici posset. Est enim breviori corporis statura: sed eleganti membrorum commensuratione ornata. Vultu modesto & liberali, sermone expedito & suavi, ingenio acri & excitato, moribus bonis et sedatis. Rationem instituendæ primæ ætatis ita mihi quidem videtur tenere, ut nihil desiderari debeat. Eruditi et intelligentes ingenium, mores, et doctrinam omnes probant: solus *Herbarius*, nullus malus magnus piscis, ne quid non turbaret, *Dominæ nostræ* persuasit, juniorem illum esse, quam qui principi adjungi debeat. Receptus tamen est, et ubi ex *Norico* principes redierint, in *Misniam* ablegabitur. *Imbricium* postea *Joannes I* Dux *Bipontinus* a secretis epistolis esse jussit; cf. *Orat. de Biponto* p. 34. Sed de isto aliquando pluribus dicemus.

*D. Ludovicus* alium Theologum ad nos misit, *Abrahamum Manne*, Pastorem & Superintendentem *Bietigheimensem*, virum doctrina, gravitate, & eloquentia præstantem. Quem concionantem *Saurzapfius* vester quoque audivit. Deus faxit, ut illius præclara dona ecclesiæ *Lauinganæ* sint salutaria.

Reliqua ex *Saurzapfio* cognosces. Bene & feliciter vale.  
XI Novembr. an. MDLXXIII.

*Dignitatis tuæ studiosissimus*

Petrus Agricola.

D d 2

De

De inscriptione sepulchræli diu fuit deliberatum, & multi multas formas obtulerunt. tandem inter Principes de hac convenit, quæ ad loci spatium fuit accommodanda. Inter alia etiam hoc ὑποσολοικον est, quod Domina nostra sententias sacras congruentes cum Trinitatis S. & resurrectionis Christi sculpturis germanice insculpi voluit.





Series

*supremorum aulae & curiae Bipontinae magistrorum,  
quorum in hoc commentario mentio fit,  
curis secundis auctior.*

---

DUCE STEPHANO

*Gerhardus de Gawersheim*, occ. 1430 sq.

*Bernhardus Kranich de Kirchheim*, occ. 1440-1448. fratres  
habuit, majorem Joannem, & minorem Dietherum. p. 20

DUCE LUDOVICO I, NIGRO

*Wernherus de Esch*, occ. 1470 sq. — p. 21

*Joannes de Schwarzenberg* occ. 1471 sq. Redit inter con-  
filiarios 1478. *ibid.*

*Henricus de Beymelburg, Marefchallus* 1471.

*Fridericus Blick de Lichtenberg* occ. 1478-1481

*Hans Blick*, creatur d. 19 Nov. 1484.

*Burcardus Beyer*, honorem magistri fuscipit d. 30 Apr. 1486,  
sed nunquam adiit.

*Dietherus de Frawenburg* ante an. 1489. occ. post heri mor-  
tem 1491. — p. 21

DUCE CASPARO

*Joannes de Rosenberg*, Caspari ducis ejusque conjugis Ama-  
liæ aulæ a Ludovico nigro, duce parente, d. 6 Jun. 1480  
præficitur, idemque simul satrapa duorum oppidorum,  
Tabernarum, & Anvillæ, duorumque castrorum, Novi-  
castelli & Trifelsæ constituitur.

*Blickerus Landschad*, occ. an. 1481. p. 21. not. (i)

E e

DUCE

## DUCE ALEXANDRO

*Adamus de Soetern*, occ. 1494-1514. Post heri obitum consiliarii honore ornatus præfecturam S. Wandalini Trevirensem adit, † 29 Oct. 1520. — p. 21 not. (k)

## DUCE LUDOVICO II JUNIORE

*Guilielmus Hommel de Staufenberg*, 1515 d. 7. Maji, 1528 omisus *Hertzogio Chronographo Alsatiæ* L. VI, p. 281 in notitia nobilium de Staufenberg. — p. 22.

*Petrus de Wachenheim*, ab an. 1527. Satrapa Meisenhemensis, in locum Hommelii sufficitur d. 20 Jan. 1528, atque aulæ curiæque præest ad anni 1532 exitum; d. 17 Jan. 1533 Consiliarii extraordinarii (von Hauß auß) munere honestatur. *ibid.*

## DUCE WOLFGANGO, IMPUBERE

EJUSQUE TUTELAM AGENTIBUS ELISABETHA MATRE  
ET RUPERTO, PATRUO: DEIN IPSO REGNANTE.

*Ludovicus ab Eschenau* 1532-1538, quem sæpius laudavimus, & aliquando diligentius ornabimus. — p. 44. not. (a)

*Christophorus Landschad a Steinach*, (nescio an senior in Gundelsheim, idemque, qui arcem Scharpfenberg, bello rusticorum servili exustum, una cum monte & districtu, feudum ante Bipontinum, an. 1528 Ludovico II Duci cessit; aut junior, illius patruelis, ac Joannis filius) an. 1538 d. 25 Dec. magisterium curiæ adit, idemque an. 1547 dimittit. *ibid.* & p. 56.

*Wernherus a Zeiskheim*. Succedit in locum Christophori Landschadii, curiæ magistri, ac simul fit satrapa Bipontinus d. 7 Febr. 1547, vicegerens d. 24 Aug. 1551; quam provinciam commutavit satrapæ Meisenhemensis & Consiliarii honoribus, obiit circa an. 1559 filiumque reliquit cognominem, satrapam Novicastellanum & consiliarium. — p. 61. sq.

JOAN-

JOANNE I DUCE

*Christophorus Landschad a Steinach*, junior, Joannis, supremi curiæ archipalatinæ filius, succedit Wernhero de *Zeiskheim* in magisterio an. 1555; abit vero circa an. 1576 consiliarii honore retento. — p. 64 & 96.

*Joannes Landschad a Steinach*, junior, Vicegerens Bipontinus 1570-1575, sufficitur in locum parentis, discedit Neoburgum. Nati sunt ipsi Biponti an. 1571 d. 22 Jul. *Georgius* & 1575 d. 25 Sept. *Bleickhardus*. — p. 96.

*Wolfgangus Wambold ab Umstatt*. Filius patris cognominis, creatur magister curiæ & aulæ post Joannem *Landschadium*, sed exeunte an. 1583 de munere decedit. NB. Pater ipsius *Wolfgangus* d. 10 Aug. an. 1546 Meisenhemensis satrapia, & an. 1551 vicegerentis, atque tum consiliarii honores administravit. — p. 96. III.

*Luterus Quad.* Magisterium gerit inde ab an. 1584 ineunte per triennium. — p. III, not. (u)

*Christophorus a Bernstein*, supremus rei venatoriæ præfectus. Augetur magistri curiæ & aulæ dignitate an. 1588, qua dimissa præfecturam suscipit *Birckenfeldensem*. p. 112. not. (x)

JOANNE II DUCE

*Hugo Fridericus Zorn a Bulach*. Magisterium abeunte *Bernsteinio* suscepit gessitque ad an. usque 1625. — p. 112, 125.

*Otto Fridericus Quad de Landskron*, Joannis filius, curiæ & aulæ magister, cujus vices obiit anno 1634 p. 112, 128.

*Joannes Adolphus de Molsperg*, stabuli principalis præfectus. *ibid.*

FRIDERICO DUCE

*Georgius Fridericus Pawel de Rammingen*, curiæ & aulæ magister ad an. usque 1554, dein archisatrapiam adit *Ta-bernæmontinam*. — p. 132. not. (f)

*Caspar Fridericus a Dallwig*, in prioris locum sufficitur d. 4  
Jan. 1655, ante an. 1660 in aulam Simmerensem discedit.  
p. 132, 134.

## FRIDERICO LUDOVICO DUCE

Et seqq. temporibus.

*Balthasar Schmid de Schmidfeld*. Magister ante aulæ Lands-  
bergensis, idem officium ab hero ducatus imperium ad-  
eunte in curia Bipontina suscipere iussus cum satrapia  
Bipontina d. 2 Apr. 1662 de statione & muneris & vitæ  
decedit d. 11 Dec. 1669, sep. 16 Dec. anno ætatis LXVIII.  
p. 135. not. (f)

*Philippus Melchior de Es a Steinkallenfels*, curiæ et au-  
læ magister intimusque consiliarius anno 1570-1581.  
p. 137 sq. not. (k)

Quem titulum commutare iussus est illo præsidis, obiit d.  
23 Aug. 1691. — p. 11.

## GUSTAVO SAMUELE LEOPOLDO DUCE

*Philippus Fridericus L. B. de Es a Schorrenburg*, curiæ supremæ  
præses ab ineunte anno 1720, sed an. 1724 munere excidit;  
quo factò curiæ præficitur Cancellarius. — p. 12, 23 152

## CHRISTIANO III ET IIII DUCIBUS

*Guilielmus Ernestus L. B. de Wreden*, præses curiæ vocatur  
ineunte anno 1734; discedit an. 1748. — p. 12.

EMENDANDA ET ADDENDA.

pag. 2 lin. 10 XIII lege XV p. 5. l. 2 post *praeiret* pon. comma p. 7 not. m) lin. 2 Canzlei: Secretarius p. 8 not. (p) *Atque is semper ex nobilitate legebatur*, adde: *primis certe temporibus. Seculo autem sequenti XVI legi coeperunt etiam ex civici generis hominibus magistri domus, Gausshofmeister, quos quidem a Marechallis distinguendos esse, nemo non videt.* p. 10, not. (t) lin. 23 *reipublicae an.* corrige *reipublicae. An.* p. 11, not. lin. 5 post *restitutus est*, ponatur colon p. 15 l. 18 voci *servitiis* subiunge *colligimus*, l. 21 *inte-* lege *inter*, l. 22 *dimisit* l. *divisit*, p. 16 n. \* l. 6 *utrumque* l. *utramque* p. 21, n. (i) l. 5 sq. *Bickerum* l. *Blickerum* s: *Bleickhardum*, n. (k) l. 1 sq. *Alexandri* l. *Alexandri* p. 33, n. (d) *scholio* l. *scholis*, p. 34 l. 22 *dignitatis* l. *dignitas*, p. 45 l. 1 *consiliarios* p. 53 l. 17 *democraticum*; p. 55 post l. 4 *subiice* *Hasum circa an. 1562 diem obiisse supremum*, *didici ex eo, quod d. 8 Maji dicti anni filiorum ipsius nomine Georgius de Wangen in Geroltzeck am Waschin feuda recepit. Anno autem 1565 d. 28 Sept. Ludovicus suo & fratrum nomine iisdem investitus est.* p. 57 lin. 5 post *ornaretur* adde *Albertus de Kirckel vixit tandem privatus & obiit d. 11 Febr. 1564 p. 59 not. l. 9 d. 17 corrige d. 27 p. 68 l. pen. iudicavit p. 69 l. 3 pulcerrimo p. 71 not. (l) l. 2 praesentes lege absentes p. 82 l. 1 in lege ut in 12 *Φιλοσοφικα* p. 84 l. penult. *movens* l. *moriens* p. 85 l. 1 lege *salvifico* l. 8 *saeva* p. 95 l. 16 MORI l. MORTI p. 108 l. 12 *meritus erat* p. 109 l. 32 *impensus* p. 110 l. 23 *deceptam* lege *acceptas* p. 113 n (z) l. 7 *Fechenheim* corrige *Fechenbach* p. 114 not. l. 10 sq. *Eschiorum semis-* *sis cessit tum Fechenbachiis, atque circa an. 1576 a Georgio supradicto venditus est Henrico Schwebelio. Ad horum illustrationem subiicere hic liceat tabulam plenioram, ex qua possessores feudi Weiskirchensis ejusque alienationes curatius cognoscantur:**

Wernherus ab *Esch*      Jacobus ab *Esch*      Caspar de *Kerpen*  
 Vx. Sibylla Bren-      Vx. Anna de *Esch*  
 nerin de Hom-      (Margaretha dicitur  
 berg 1533.      Humbrachto) heres

Albertus ab *Esch*  
 1534

berg 1533.

Samson de *Kerpen*

post *Eschios* apparet  
 Fridericus de *Nippenburg*  
 possessor feudi Vx. Bene-  
 dicta Weifskirchenfis.

1533

Joannes Jacobus  
 † 1558 sine liberis  
 relinquit sororem feudi  
 Weifskirchenfis heredem.

Beatrix  
 heres feudi Weifskirchen  
 † 1574

Mar. 1) Frid. *Kefslor* de Sarm-  
 sum

2) Joannes *Bernhold* in Frei-  
 mersheim

† 1586 sine heredibus.

Clara Agatha heres feudi Weifskirchenfis.

Mar. Georgius de *Fechenbach* in Maur, in Craichgovia, qui, cum  
 locus an. 1560 d. 28 Maji vendidisset feudi Weifskirchen-  
 fis semiffem Jacobo *Bobhart*, dicto Schütz, J. U. D. & confi-  
 liario archipalatino, circa an. 1570 defuncto, alienationem  
 impugnans feudum tandem adversus *Bobharti* filios Jaco-  
 bum ceterosque vindicavit, atque Henrico Schwebelio ven-  
 didit.

p. 116 lin. 10 CIOIOLXI p. 123 lin. ult. *ducati* l. ducali p. 124  
 not. lin. 2 *Thimitiarum* instar lege. *Primitiarum* instar oblata  
 est p. 141 l. 2 *duce* l. *duci* p. 145 l. 20 *consecrandas* p. 148 l. 10  
*eique bonarum* l. *eique, qui bonarum*; lin. 19 verbis *delegati ex-*  
*tra ordinem* adde *titulo*; p. 152 not. (c) lin. 1 *Cancellarios*.

Cetera ignoscat æquus lector.

Index